

วารสารนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT LAW JOURNAL

ชื่อเรื่อง: นิติปรัชญาในโลกมุสลิม

ชื่อผู้แต่ง: ปวริศร เลิศธรรมเทวี

การอ้างอิงที่แนะนำ: ปวริศร เลิศธรรมเทวี, 'นิติปรัชญาในโลกมุสลิม' (2565) 2 วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 292.

ผู้สนับสนุนหลัก

CHANDLER MHM

SATYAPON
& PARTNERS

THAILAND Intellectual Property Law Firm

Tax and Legal Counsellors

Seri Manop & Doyle

ผู้สนับสนุนร่วม

SAIJO DENKI

WEERAWONG C&P
WEERAWONG, CHENNAI & PARTNERS LTD.

CSBC
LAW OFFICES
www.csbc.law

โครงการวารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง

เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200 โทร. 02 613 2169 อีเมล tu.lawjournal@tu.ac.th

นิติปรัชญาในโลกมุสลิม*

Philosophy of Law in the Islamic World

ปวรितร์ เลิศธรรมเทวี

รองศาสตราจารย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Pawarit Lertdhamtewe

Associate Professor, Faculty of Law, Ramkhamhaeng University

วันที่รับบทความ 12 สิงหาคม 2564; วันแก้ไขบทความ 24 มีนาคม 2565; วันตอบรับบทความ 25 พฤษภาคม 2565

บทคัดย่อ

ในปี ค.ศ. 476 จักรวรรดิโรมันตะวันตก ถูกทำลายและล่มสลายส่งผลให้ความรู้ทางปรัชญากรีกในยุโรปตะวันตกพังทลาย แตกต่างจากโลกอาหรับมุสลิมซึ่งมีนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงเกิดขึ้นหลายท่าน ภายหลังจากพระมหะหมัดสิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. 632 แอฟริกาเหนือและตะวันออกกลางซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของโรมันตะวันตกกลับพัฒนาไปสู่วัฒนธรรมมุสลิมและใช้ภาษาอาหรับ ตรงจุดนี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของอารยธรรมมุสลิมและความก้าวหน้าทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์เหนือโลกตะวันตกตลอดยุคกลาง บทความนี้กล่าวถึงนิติปรัชญาในโลกมุสลิมเกี่ยวข้องกับปรัชญาการเมือง การจัดรูปแบบการปกครองที่ดี คุณธรรมของผู้ปกครองและกฎหมายอิสลาม ยุคนี้มีนักปรัชญาที่โดดเด่นหลายท่าน แต่นักปรัชญาที่กล่าวถึงมุมมองเกี่ยวกับกฎหมายและการจัดระเบียบการปกครองอย่างเด่นชัด ได้แก่ อัล-ฟาราบิ แอวิเซนนา และอาแวรรูอิส อิทธิพลของมุสลิมต่อโลกตะวันตกแสดงให้เห็นผ่านผลงานทางปรัชญาของนักปรัชญามุสลิม โดยเฉพาะอาแวรรูอิสซึ่งเป็นผู้เขียนอธิบายผลงานของอริสโตเติล กล่าวได้ว่านักปรัชญามุสลิมคือผู้ที่ส่งผ่านปรัชญากรีกของอริสโตเติลสู่โลกตะวันตก นักปรัชญาในโลกตะวันตก อาทิ นักบุญโทมัส อควีนาส ได้ศึกษาอธิบายปรัชญาอริสโตเติลของอาแวรรูอิส และนำวิธีการเดียวกันกับอาแวรรูอิสมาทำให้ปรัชญาไม่เป็นปฏิกิริยาต่อเรื่องของศรัทธาในศาสนา การศึกษานิติปรัชญาในโลกมุสลิมมิได้จำกัดอยู่เฉพาะนักปรัชญามุสลิม นักปรัชญาชาวยิวอย่างโมโมนิเดสเขียน

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของคำบรรยายวิชา “นิติปรัชญา” ของผู้เขียนซึ่งใช้สอนในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ที่คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ซึ่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง บทความนี้จึงกล่าวถึงแนวคิดปรัชญาของไมโมนิเดสด้วยเช่นเดียวกัน

คำสำคัญ: นิติปรัชญา, ปรัชญาในโลกมุสลิม, ปรัชญาฮิว, ปรัชญาสมัยกลาง

Abstract

In AD 476, the whole of the Western Roman Empire was destroyed, and nearly all the Greek philosophies were forgotten. This is different compared to the area developed during the Middle Ages into an Arabic-speaking Muslim culture. After the death of Muhammad in AD 632, both the Middle East and North Africa, which were part of Western Roman, were won over by Islam. Shortly thereafter, Spain became part of the world of Islamic culture. All through the Middle Ages, the Muslims were predominant in philosophy and sciences. This article considers the philosophy of law in the Islamic world. It specifically deals with the political philosophy, what constitutes a well-ordered polity, the idea of the ideal ruler and Islamic jurisprudence. Three individuals stand out in the tradition of medieval Islamic philosophy for the sake of jurisprudence and well-ordered polity, including Al-Farabi, Avicenna and Averroes. This article argues that in a number of areas, philosophy in the Islamic culture was superior to Latin Christendom culture. An even more prominent figure is Averroes, who wrote a commentary on several areas of Aristotle's works. Great medieval thinkers, such as St. Thomas Aquinas, also benefit from the great commentary work of Averroes. It can be said that the Greek philosophy of Aristotle was handed down in the west from the Arabs in the South. Aquinas followed Averroes' footsteps by proving that there is no real contradiction between philosophy and revelation in prophetic religions. While this article discusses philosophers who were Muslims, and about the impact of Islam on philosophy, exploring philosophy in the Islamic world, however, means looking at Jewish thinkers like Maimonides. He was one of the greatest exponents of philosophy in the Jewish tradition. The philosophy of Maimonides will also be covered here.

Keywords: Philosophy of Law, Islamic Philosophy, Jewish Philosophy, Medieval Philosophy

1. บทนำ

“โอ ลองนึกภาพดินแดนที่แสนไกลสุดขอบตา มีแต่คาราวานอูฐเคลื่อนผ่าน เจอผู้คนสุดแปลกหน้าทั้งผิวกายและภาษา ดูเรื่องวุ่นวายเหมือนเป็นบ้า แต่นี่คือบ้าน เมื่อลมลี้ล่องลอย ตะวันก็เคลื่อนคล้อย และเวลาก็มาถึง เชิญแวะลงพักผ่อนกายา แล้วขึ้นพรมเหาะขึ้นฟ้า ไปในตำนานแห่งห้วงอาหรับราตรี”¹ ไม่มีใครไม่รู้จัก “พันหนึ่งราตรี” (One Thousand And One Nights) หรือ “อาหรับราตรี” (The Arabian Nights)² นิทานพื้นบ้านซึ่งถูกเรียบเรียงขึ้นในช่วงยุคทองของอิสลาม (Islamic Golden Age)³ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชาห์รียาร์ (Shahryar) พระราชาผู้ปกครองจักรวรรดิซาเซเนียน (Sasanian Empire) ซึ่งมีดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลครอบคลุมทั้งอินเดียและจีน จักรวรรดิซาเซเนียนในโลกแห่งความเป็นจริงคือจักรวรรดิอิหร่าน (Empire of Iranians) (ค.ศ. 224–651) หรือจักรวรรดิเปอร์เซียใหม่ที่ยิ่งใหญ่ จักรวรรดิสุดท้ายก่อนที่ศาสนาอิสลามจะเข้ามาเป็นมหาอำนาจในเอเชียตะวันตก⁴ กษัตริย์ชาห์รียาร์ปกครองบ้านเมืองด้วยคุณธรรมซึ่งทำให้ประชาชนรักใคร่ มีแต่ความมั่งคั่งร่ำรวยและบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข แต่หลังจากที่พระองค์ทรงทราบว่าพระชายาของตนไม่ซื่อสัตย์ พระองค์รู้สึกถูกทรยศจึงสั่งให้ประหารชีวิตพระชายาของตน

ความเคียดแค้นของพระองค์ทำให้ทรงคิดว่าหญิงสาวทุกคนบนโลกนี้ล้วนไม่มีความซื่อสัตย์ ทรงตัดสินพระทัยว่าจะอภิเษกสมรสและร่วมหลับนอนกับเฉพาะหญิงสาวที่บริสุทธิ์เท่านั้น แต่เพื่อให้หญิงสาวผู้นั้นมีโอกาสทรยศพระองค์ได้อีก พระองค์จึงสั่งให้ประหารชีวิตหญิงสาวผู้นั้นในวันต่อมา เรื่องราวของกษัตริย์ชาห์รียาร์สร้างความหวาดกลัวให้กับผู้คนในอาณาจักรของพระองค์ จากกษัตริย์ที่ทรงธรรมกลายเป็นทรราชในสายตาของประชาชน และในที่สุดอัคมหาเสนาบดีหรือวิเซียร์ (Vizier) ของพระองค์ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบไม่สามารถหญิงสาวบริสุทธิ์มาให้พระองค์ได้แล้ว เหลือเพียงชาห์เรชาด (Scheherazade) บุตรสาวของตนเท่านั้น ชาห์เรชาดจึงเสนอตัวเป็นเจ้าสาวของพระราชาชาห์รียาร์แม้วิเซียร์ผู้เป็นพ่อจะไม่เห็นด้วยก็ตาม ในคืนวันแต่งงาน ชาห์เรชาด ได้เริ่มต้นเล่านิทานให้พระราชาฟัง แต่นางจะหยุดที่จะเล่าตอนจบไว้ พระราชาจึงอยากรู้ว่าตอนจบของนิทานเป็นเช่นไร จึงสั่งให้เลื่อนการประหารนางไว้ ในคืนถัดมานางก็เล่าตอนจบแล้วก็เริ่มต้นเล่าเรื่องใหม่โดยหยุดที่ตอนจบไว้อีก พระราชาที่อยากรู้ตอนจบของนิทานเรื่องใหม่ก็สั่งเลื่อนการประหารนางออกไปอีกครั้ง เรื่องดำเนินไปเช่นนี้จนกระทั่งเป็นเวลา “หนึ่งพันหนึ่งราตรี”⁵

¹ Alan Menken, ‘Arabian Nights’ in Aladdin (Original Motion Picture Soundtrack 2019).

² นิทานอาหรับราตรีฉบับที่ได้รับการยอมรับและถูกอ้างอิงมากที่สุดคือฉบับแปลภาษาอังกฤษของ Sir Richard Burton, *The Arabian Nights* (Canterbury Classic 2011).

³ สำหรับประวัติศาสตร์อิสลาม ดู Tariq Ramadan, *Islam: The Essentials* (Pelican Books) (Pelican Books 2017) 17–25.

⁴ Richard N Frye, ‘The Sassanians’ in Alan K. Bowman, Peter Garnsey and Averil Cameron (eds) *The Cambridge Ancient History* (Cambridge University Press 2005) 461–480.

⁵ Anonymous, *The Arabian Nights Tales of 1001 Nights Vol. 1 – 3* (Malcolm C Lyons and Ursula Lyons, and Robert Irwin translators, Penguin Books 2010).

นิทานที่ชาวเรชาดเล่าให้พระราชารับฟังนั้นมีความหลากหลายทั้งนิทานประวัติศาสตร์ ที่กล่าวถึงบุคคลซึ่งมีชีวิตจริงในประวัติศาสตร์ เรื่องของความรัก โศกนาฏกรรม ภูตผีปิศาจหรือสถานที่ ในตำนานผสมผสานกับสถานที่ซึ่งมีอยู่จริง บางเรื่องราวเป็นตำนานพื้นบ้านของอารยธรรมเมโสโปเตเมีย (Mesopotamian Myths) ที่ถูกเล่าขานเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะมาตั้งแต่ 3000 ปีก่อนคริสตกาล⁶ หรือเป็นเรื่องเล่าในภาษาสันสกฤต (Sanskrit Literature) ของอินเดียโบราณที่ถูกแต่งขึ้นประมาณ 1500–1000 ปีก่อนคริสตกาล⁷ แล้วนิทานเรื่องใดถูกเล่าขานกันมากที่สุด? เรื่องที่มีการกล่าวถึงมากที่สุดคงหนีไม่พ้นเรื่องราว ณ ถ้ำสิงห์กลางทะเลทราย “มีคนเดียวที่เข้าถ้ำนี้ได้ คนที่คุณค่าซ่อนอยู่ ภายใน เป็นดั่งเช่นเพชรในตม”⁸ เด็กหนุ่มผู้ยากจนถูกพอมดจาฟาร์ (Jafar) หลอกล่อให้เข้าไปเอา ตะเกียงในถ้ำดังกล่าว และที่นั่นเด็กหนุ่มผู้นั้นได้ปลดปล่อยวิญญาณ “จinni” (Jinni) ยักษ์ตนหนึ่งซึ่งมา พร้อมกับพรอันวิเศษ 3 ประการ เด็กหนุ่มผู้นั้นขอพรข้อแรกให้ตนกลายเป็นเจ้าชายเพื่อไปสู่ขอ เจ้าหญิงจัสมีน (Jasmine) อาลีเดินทางไปด้วยพร้อมกับพรมวิเศษและพาเจ้าหญิงออกท่องเที่ยวชมโลก พรข้อที่สอง เด็กหนุ่มผู้นั้นขอให้ช่วยตอนที่กำลังจะจมน้ำ ตอนจบของเรื่องเจ้าชายอาลิกกลับมาเป็น เด็กหนุ่มผู้ยากอีกครั้งและพรข้อสุดท้ายขอให้ยักษ์จinniเป็นอิสระ โลกตะวันตกรู้จักเรื่องราวของเด็กหนุ่ม ผู้ยากดังกล่าวว่า “อะลาตินกับตะเกียงวิเศษ” (Aladdin and the Magic Lamp)⁹

อย่างไรก็ตาม อะลาตินมิได้เป็นส่วนหนึ่งในนิทานอาหรับราตรีต้นฉบับ แต่ถูกบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของนิทานอาหรับราตรีในภายหลังโดยอ็องตวน กาล็อง (Antoine Galland) (ค.ศ. 1646–1715) นักเขียนชาวฝรั่งเศส¹⁰ แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของนิทานอาหรับราตรีและอิทธิพลของมุสลิมอาหรับที่มีต่อโลกตะวันตก อาหรับราตรีไม่ใช่เป็นเพียงแค่นิทานพื้นบ้าน แต่แฝงไปด้วยหลักในการครองตน และคุณธรรมของผู้ปกครองซึ่งถูกแต่งขึ้นเพื่อเป็นกระจกสะท้อนพฤติกรรมของเจ้าชาย (Mirror for Prince) ซึ่งอยู่ในฐานะที่จะต้องไปเป็นผู้ปกครองในอนาคตต่อไป และเกี่ยวข้องกับปรัชญาการเมืองการปกครอง และกฎหมายเกี่ยวกับอิสลาม บทความนี้กล่าวถึงนิติปรัชญาในโลกมุสลิม ซึ่งเกี่ยวข้องกับปรัชญาการเมือง การจัดรูปแบบการปกครองที่ดี คุณธรรมของผู้ปกครองและหลักกฎหมายอิสลามแบบเดียวกับที่นิทานอาหรับราตรีได้นำเสนอไว้ อิทธิพลของนิติปรัชญาของโลกมุสลิมในตะวันตกเกิดจากการแผ่ขยายของดินแดนมุสลิมไปยังส่วนต่าง ๆ ในตะวันออกกลาง (The Middle East) แอฟริกาเหนือ และสเปน ในช่วงมัธยมสมัย¹¹ ชาวมุสลิมครอบครองดินแดน

⁶ Stephanie Dalley, *Myths from Mesopotamia: creation, the flood, Gilgamesh, and others* (Oxford University Press 1989).

⁷ A Berriedale Keith, *A History of Sanskrit Literature* (Oxford University Press 1956).

⁸ เป็นสำนวนในละครเพลงที่แต่งโดย Alan Menken, ‘Arabian Nights’ in Aladdin (Original Motion Picture Soundtrack 2019).

⁹ Sir Richard Burton, *Aladdin and the Magic Lamp* (Digireads Publishing 2009).

¹⁰ Roger Allen, *The Arabic Literary Heritage: The Development of Its Genres and Criticism* (Cambridge University Press 2005) 280.

¹¹ ตำราและงานเขียนเกี่ยวกับการแผ่ขยายอิทธิพลของศาสนาอิสลาม อาทิ Fred M Donner, *The Early Islamic Conquests* (Princeton University Press 2014); Walter E Kaegi, *Byzantium and the Early Islamic Conquests*

กว้างใหญ่ไพศาลซึ่งรวมทั้งเมืองอเล็กซานเดรีย (Alexandria) ทำให้วิทยาการของกรีก โดยเฉพาะงานเขียนของอริสโตเติลตกทอดมาสู่ชาวมุสลิม และทำให้นักปรัชญาในโลกมุสลิมมีความโดดเด่นในศาสตร์ต่าง ๆ ตั้งแต่ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์และการแพทย์ตลอดมาสมัยนิติปรัชญาในโลกตะวันตกมีแนวคิดนิติปรัชญาในโลกมุสลิมแฝงอยู่ด้วย ก่อนที่แนวคิดดังกล่าวจะส่งต่อและกลับมารวมกันอีกครั้งในตอนเหนือของอิตาลีช่วงยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance Period) ในศตวรรษที่ 15

2. กำเนิดอิสลามและกฎหมายอิสลาม

ในปี ค.ศ. 570 พระมหามะหมัด (Muhammad) พระนามเต็มว่ามุฮัมมัด อิบน์ अबดุลลอฮ์ (Muhammad ibn ‘Abdullah) (ค.ศ. 570–632) หรือมุฮัมมัดซึ่งแปลว่าผู้ได้รับการสรรเสริญ ประสูติ ณ นครมักกะฮ์ (Mecca) ดินแดนในคาบสมุทรอาหรับ (Arab Peninsula) ปัจจุบันคือประเทศซาอุดีอาระเบีย (Saudi Arabia) มุฮัมมัดคือศาสดาของศาสนาอิสลาม เป็นนบีหรือ “เราะซูล” (Prophet) ซึ่งหมายถึงผู้นำวจนะของพระเจ้ามาประกาศแก่มวลมนุษยชาติคนสุดท้ายในศาสนาอิสลาม¹² และคือผู้ที่ทำให้ชนชาติในคาบสมุทรอาหรับรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ศาสนาอิสลามถือเป็นอีกศาสนาหลักของโลกและมีอิทธิพลต่อสังคมตะวันตก จัดอยู่ในกลุ่มศาสนาอับราฮัม (Abraham Religions) เช่นเดียวกับศาสนายูดาห์และศาสนาคริสต์ โดยเชื่อว่าพระเจ้าเป็นหนึ่งเดียวและหาที่เปรียบมิได้ หรือความเชื่อแบบเอกเทวนิยม บุคคลที่นับถือศาสนาอิสลามเรียกว่าชาวมุสลิม ซึ่งมีความเชื่อว่าศาสนาอิสลามเป็นบรรพศรัทธาฉบับสมบูรณ์และเป็นสากลที่สุดที่ได้ประจักษ์มาหลายครั้งก่อนหน้าผ่านศาสดาพระองค์อื่นตั้งแต่อาดัม อับราฮัมไปจนถึงพระเยซู¹³ นับตั้งแต่พระศาสดามุฮัมมัดสิ้นพระชนม์ที่เมืองมะดีนะฮ์ (Medina) มีการสถาปนารัฐเคาะลีฟะฮ์ (Caliphate) ในอาณาจักรมุสลิม ซึ่งมีพระเจ้าเคาะลีฟะฮ์หรือ “กาหลิบ” (Caliph) เป็นผู้ปกครอง ตำแหน่งกาหลิบคือผู้ที่สืบทอดอำนาจมาจากพระศาสดามุฮัมมัดของศาสนาอิสลาม¹⁴

ศาสนาอิสลามไม่นิยมเรียกสิ่งสูงสุดว่าพระเจ้าแต่จะเรียกพระนามของพระองค์ ในภาษาอาหรับคือ “พระอัลลอฮ์” (Allah) ซึ่งแปลตรงตัวคือ “พระเจ้า” คำที่ใช้แทนพระเจ้าคำหนึ่งในพระคัมภีร์แห่งพันธสัญญาเดิมยังมีรากศัพท์ที่ตรงกับคำว่าอัลลอฮ์ของชาวมุสลิม ตามคติความเชื่อของชาวมุสลิม พระอัลลอฮ์คือผู้สร้างอาดัมขึ้นมาจากชิ้นส่วนต่าง ๆ ของโลก ตรงจุดนี้จึงอธิบายได้ว่าเหตุใดมนุษย์จากทั่วทุกมุมโลกมีสีผิว (Colors) ที่แตกต่างกัน อadam ไม่เพียงเป็นมนุษย์คนแรกของโลกแต่ยังเป็นมุสลิม นบีและกาหลิบท่านแรก เราทราบเรื่องดังกล่าวเพราะปรากฏหลักฐานในพระคัมภีร์อัลกุรอาน

(Cambridge University Press 1995); และ Hugh Kennedy, *The Great Arab Conquests: How the Spread of Islam Changed the World We Live In* (Da Capo Press 2007).

¹² Simon Ross Valentine, *Islam and the Ahmadiyya Jama'at: History, Belief, Practice* (Columbia University Press 2008) 134.

¹³ John L Esposito, *Islam: The Straight Path* (Oxford University Press 1998) 9-12.

¹⁴ ดูคำอธิบายการปกครองรัฐเคาะลีฟะฮ์ใน Hugh Kennedy, *The Caliphate* (Pelican Books 2016).

(Qur'an)¹⁵ พระคัมภีร์อัลกุรอานยังเอ่ยชื่อกาหลิบอีกท่านหนึ่งคือพระเจ้าเดวิด¹⁶ บุคคลเดียวกับ กษัตริย์ของชนชาติยิวในศาสนายูดาห์และในตำนานพระคัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ การปกครอง รัฐเคาะลีฟะฮ์ส่งผลให้ศาสนาอิสลามแผ่ขยายตัวจากคาบสมุทรอาหรับเข้าไปในดินแดนต่าง ๆ ทั้งเอเชีย และแอฟริกาเหนือ และสถาปนาเมืองมักกะฮ์ มะดีนะฮ์ เยรูซาเลมและแบกแดด (Baghdad) ให้เป็น เมืองศักดิ์สิทธิ์ (Holy Cities) ของศาสนาอิสลาม¹⁷

นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 จนถึงศตวรรษที่ 14 คือยุคทองของอิสลาม (The Islamic Golden Age)¹⁸ ศาสนาอิสลามมิได้ห้ามศึกษาค้นคว้าวิทยาการของกรีก ซึ่งแตกต่างจากคริสตจักรในยุโรป ที่กลายเป็นผู้ควบคุมและผูกขาดการศึกษาของสังคมตะวันตก¹⁹ แต่สำหรับโลกของอิสลามสนับสนุน ให้มีการรวบรวมและศึกษาวิชาความรู้จากทั่วสารทิศ มีการจัดตั้งบ้านแห่งมนตา (House of Wisdom) ที่เมืองแบกแดดเพื่อรวบรวมและแปลความรู้เป็นภาษาอาหรับ และกลายเป็นศูนย์กลางของวิทยาการ และแหล่งความรู้ที่ใหญ่ที่สุดในโลก²⁰ ตรงจุดนี้ทำให้วิทยาการของกรีกตกทอดไปสู่วัฒนธรรมมุสลิม ความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจและวิทยาศาสตร์ในโลกของมุสลิมยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ อาณาจักรอิสลามสามารถแข่งกับคริสตจักรของยุโรปได้อย่างทัดเทียม ศาสนาอิสลามแผ่ขยายเข้าไปถึง ยุโรปโดยเฉพาะทางตอนใต้ของสเปน²¹ แม้แนวคิดทางปรัชญาของคริสเตียนจะมีบทบาทสำคัญต่อ พัฒนาการทางปรัชญาในโลกมุสลิม แต่เราจะได้เห็นอิทธิพลของศาสนาอิสลามในโลกตะวันตก การสำรวจแนวคิดนิติปรัชญาในโลกมุสลิมยังหมายถึงการกล่าวถึงแนวคิดของนักปรัชญาชาวยิว (Jewish Philosophers) ซึ่งลงหลักปักฐานระหว่างศตวรรษที่ 9 จนถึงศตวรรษที่ 13 ในวัฒนธรรมของ ชาวมุสลิม²² เราไม่อาจเข้าใจแนวคิดของนักปรัชญาชาวยิวได้โดยปราศจากความเข้าใจเกี่ยวกับ เทววิทยาในศาสนาอิสลาม

จุดเริ่มต้นของแนวคิดนิติปรัชญาในโลกมุสลิมเริ่มในปี ค.ศ. 622 ซึ่งเป็นปีที่พระมะหะหมัด และผู้ติดตามของพระองค์อพยพเดินทางออกจากเมืองมักกะฮ์ไปยังมะดีนะฮ์²³ หรือที่เรียกว่า

¹⁵ The Qur'an 2:28.

¹⁶ The Qur'an 38:25.

¹⁷ เฟิงอ้าง 9:25-129, 33:09-73, 63:1-11; ดู Mustafa Abu Sway, 'The Holy Land, Jerusalem and Al-Aqsa Mosque in the Islamic Sources' (2000) 47 *Journal of the Central Conference of American Rabbis* 60, 60-68.

¹⁸ ตำราและหนังสือกล่าวถึงยุคทองของอิสลามหลายเล่ม อาทิ Maurice Lombard, *The Golden Age of Islam* (Elsevier 1975); George Nicholas Atiyeh and John Richard Hayes, *The Genius of Arab Civilization* (New York University Press 1992) 306; Josef W Meri, *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia* (Routledge 2005) 1088; Tamara Sonn, *Islam: A Brief History* (Wiley & Son 2011) 39; และ Frederick S Starr, *Lost Enlightenment: Central Asia's Golden Age from the Arab Conquest to Tamerlane* (Princeton University Press 2015).

¹⁹ Peter Adamson, *Philosophy in the Islamic World: A Very Short Introduction* (Oxford University Press 2015) 4.

²⁰ Peter Adamson, *Philosophy in the Islamic World* (Oxford University Press 2016) 55.

²¹ W Montgomery Watt and Pierre Cachia, *A History of Islamic Spain* (Routledge 1965) 5-8.

²² Norman Stillman, *The Jews of Arab Lands: A History and Source Book* (Jewish Publication Society of America 1979).

²³ คำว่า “มะดีนะฮ์” (Medina) ในภาษาอาหรับคือ “Madina” แปลว่า “เมือง” หรือ “นคร”.

“ฮิจเราะห์” (Hegira) (*Hijra*)²⁴ ปฏิทินของอิสลามเริ่มนับตั้งแต่เหตุการณ์นี้ จากจุดเริ่มต้นของการอพยพเดินทางของพระมะหะหมัดและผู้ติดตามนำไปสู่จักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ในเวลาต่อมา ไม่เพียงช่วงอายุคน ศาสนาอิสลามแผ่ขยายไปทั่วคาบสมุทรอาหรับ ทางฝั่งตะวันตกโดยเฉพาะทางตอนเหนือของแอฟริกา รวมทั้งแถบโอเปรีเรียซึ่งเป็นถิ่นที่ตั้งของสเปนและโปรตุเกสในปัจจุบัน และทางฝั่งตะวันออกโดยเฉพาะอิรัก ไปจนถึงเปอร์เซียและเอเชียกลาง

การแผ่ขยายของศาสนาอิสลามทำให้การใช้ภาษาอาหรับแผ่ขยายไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ด้วยเนื่องจากเป็นภาษาที่พระมะหะหมัดใช้สื่อสาร รวมทั้งเป็นพระวจนะที่พระอัลลอฮ์ใช้สื่อสารกับพระมะหะหมัด พระคัมภีร์อัลกุรอานจึงเขียนในภาษาอาหรับ พระคัมภีร์อัลกุรอานในภาษาอาหรับ “Qur’an” (Koran) แปลว่าการทบทวน หรือการท่องจำ พระวจนะแรกที่พระมะหะหมัดได้ฟังจากญิบริล (Jibrail) ซึ่งเป็นมะลักที่ทำหน้าที่เป็นทูตส่งสาส์นจากพระอัลลอฮ์²⁵ คือคำในภาษาอาหรับว่า “Iqra” หรือคำบัญชาของพระอัลลอฮ์ว่า “อ่าน” ในโลกมุสลิม ภาษาอาหรับถือเป็นภาษาหลักที่ใช้เป็นสื่อกลางครอบคลุมในทุกพื้นที่ ตรงจุดนี้แสดงให้เห็นว่าเหตุใดภาษาอาหรับจึงกลายเป็นภาษาหลักของทางราชการในประเทศโลกมุสลิมปัจจุบัน นักปรัชญาในโลกมุสลิมอย่างอัล-ฟาราบิหรืออเวิเซนนาซึ่งมิได้เป็นเจ้าของภาษาจึงจำเป็นต้องเรียนภาษาอาหรับ การบันทึกผลงานเป็นภาษาอาหรับของนักคิดนักปรัชญาที่สำคัญของโลกมิได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะนักปรัชญามุสลิม อรรถกถาจารย์คริสเตียน รวมทั้งนักปรัชญาชาวียิวอย่างไมโมนิเดสต่างเขียนผลงานเป็นภาษาอาหรับเช่นเดียวกัน นิติปรัชญาในโลกมุสลิมมิได้จำกัดแต่เฉพาะแนวคิดในศาสนาอิสลามหรือแนวคิดของนักปรัชญาอาหรับเท่านั้น แนวคิดของนักปรัชญาชาวียิวอย่างไมโมนิเดส ซึ่งมีอิทธิพลต่อโลกมุสลิมและโลกตะวันตกเขียนผลงานเป็นภาษาฮีบรูด้วยเช่นกัน ภาษาฮีบรูจึงเป็นภาษาที่ใช้สื่อสารของนักคิดนักปรัชญาชาวียิวในโลกมุสลิมในรุ่นต่อมา ฟอริชิหรือภาษาเปอร์เซียเป็นภาษาที่สามซึ่งมีความสำคัญในโลกมุสลิม แม้ภาษาอาหรับจะเป็นภาษาทางการที่ใช้สื่อสารในโลกมุสลิม แต่ชาวเปอร์เซียปฏิเสธความมีอิทธิพลเหนือกว่าของภาษาอาหรับต่อภาษาท้องถิ่นอื่น ๆ และต่อต้านการใช้ภาษาอาหรับในดินแดนแถบเปอร์เซีย ผลงานชิ้นสำคัญของอเวิเซนนาแต่งขึ้นในภาษาเปอร์เซีย และเช่นเดียวกับนักปรัชญาท่านอื่นที่แต่งผลงานเป็นภาษาเปอร์เซีย

ยุคทองของอิสลามช่วงเวลาประมาณห้าร้อยปี มีนักคิดนักปรัชญาเกิดขึ้นหลายท่าน และส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาทั้งปรัชญาและวิทยาศาสตร์ทำให้เป็นผู้รู้รอบด้าน (Polymath) ยุคนี้มีนักปรัชญาที่โดดเด่นหลายท่าน โดยเฉพาะอัล-คินดี (Al-Kindi) (ค.ศ. 801–873)²⁶ ซึ่งถือเป็นปราชญ์

²⁴ การอ้างอิงปีในปฏิทินอิสลามใช้ระบบปฏิทินปีจันทร์คติ (Lunar Year Calendar) ฉะนั้น ในแต่ละปีจะมีจำนวนวันไม่เท่ากันกับปฏิทินปีสุริยคติ (Solar Year Calendar) การกล่าวถึงปีในบทความนี้ยึดตามคริสต์ศักราชเพื่อความสะดวกและความเป็นสากลในการอ้างอิง.

²⁵ ญิบริลคือกาเบรียล (Gabriel) ทูตสวรรค์ในศาสนาอับราฮัม ที่ถูกกล่าวถึงในหนังสือดาเนียล (Book of Daniel) ของพระคัมภีร์ฮีบรู (Hebrew Bible) และในหนังสือมีคาห์ (Book of Micah) ของพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิม (Old Testament).

²⁶ อบู ยูซุฟ ยาคุบ อิบน์ อิสฮาก อัล-คินดี (Abu Yusuf Yas'qub Ibn Ishaq al-Kindi); สำหรับผลงานของอัล-คินดี ดู Peter Adamson, *Al-Kindi* (Oxford University Press 2007).

แห่งโลกมุสลิมและอัล-รอซี (Al-Razi) (ค.ศ. 854–925/932)²⁷ นักปรัชญายุคทองของอิสลามอีกท่านที่สำคัญซึ่งเปรียบได้กับโสกราตีสแห่งโลกมุสลิม อย่างไรก็ตาม นักปรัชญาที่กล่าวถึงมุ่มมองเกี่ยวกับกฎหมายและการจัดระเบียบการปกครองปรากฏอย่างเด่นชัดในผลงานของนักปรัชญามุสลิมสามท่าน ได้แก่ อัลฟาราบิ แอวิเซนนา และอาแวร์รูฮิส สำหรับอัล-คินดีมีแนวคิดทางปรัชญาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับอภิปรัชญา (Metaphysics) หรือการตั้งคำถามเกี่ยวกับรากฐานของความเป็นจริง เช่น พระเจ้ามีอยู่จริงหรือไม่ และผลงานของอัล-รอซีเน้นทางด้านจริยศาสตร์และการแพทย์ ผลงานของทั้งสองท่านจึงไม่มีประเด็นเกี่ยวกับกฎหมายและมีได้นำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้

3. อัล-ฟาราบิ (Al-Farabi)

อะบู นัศร มุฮัมมัด อิบน์ อัลฟาราบิ (Abu Nasr Muhammad Al-Farabi) (ค.ศ. 872–950) ชาวตะวันตกรู้จักในชื่ออัลฟาราเบียส (Alpharabius) หรืออัล-ฟาราบิ (Al-Farabi)²⁸ เกิดที่เมืองฟาราบ (Farab) ปัจจุบันอยู่ในเตอร์กิสถาน (Turkestan) อัล-ฟาราบิสำเร็จเรียนกฎหมายอิสลาม (Islamic Jurisprudence) ที่เมืองบูคาร่า (Bukhara) ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่เมืองมาร์ฟ (Marv) อัล-ฟาราบิจึงได้พบกับนักบวชในศาสนาคริสต์นิกายเนสตอเรียน (Nestorian) และได้เรียนรู้เกี่ยวกับตรรกศาสตร์ (Logic) ในช่วงอายุประมาณ 20 ปี อัล-ฟาราบิย้ายไปอาศัยอยู่ที่เมืองแบกแดดและได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับตรรกศาสตร์ รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับปรัชญาและภาษาอาหรับก่อนจะย้ายไปอาศัยอยู่ที่กรุงคอนสแตนติโนเปิลแห่งจักรวรรดิไบแซนไทน์และได้ศึกษาวิทยาศาสตร์และปรัชญา ในบั้นปลายชีวิต อัล-ฟาราบิมาอาศัยอยู่ที่เมืองดามัสกัส (Damascus) ปัจจุบันอยู่ในประเทศซีเรีย

โลกมุสลิมยกย่องอัลฟาราบิว่าเป็นปราชญ์คนที่สองของโลก (The Second Master) ซึ่งหมายถึงปราชญ์คนที่สองต่อจากอริสโตเติล²⁹ เนื่องจากอัล-ฟาราบิมีงานเขียนครอบคลุมศาสตร์ในสาขาต่าง ๆ ตั้งแต่ วิทยาศาสตร์ ปรัชญา ประวัติศาสตร์ รวมทั้งทฤษฎีเกี่ยวกับดนตรีกรรม อัล-ฟาราบิคืออรรถกถาจารย์ที่สำคัญแห่งยุคกลางในโลกมุสลิม โดยเป็นผู้รณานิบายหลักปรัชญากรีกของเพลโตและอริสโตเติล³⁰ รวมทั้งผลงานของบุคคลสำคัญในโลกยุคโบราณอย่างยูคลิด (Euclid) และปโตเลมี (Ptolemy)³¹ แม้ผลงานของอัล-ฟาราบิจะมีได้นำเสนอแนวคิดทางปรัชญาอะไรที่ใหม่ แต่การสำรวจประเด็นทางปรัชญาของอัล-ฟาราบิทำให้ปรัชญากรีกกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามกลมกลืนกันอย่างลงตัว อัล-ฟาราบินำเสนอแนวคิด “เราะซูล” หรือนบีผู้นำวามะของพระอัลลอฮ์คือผู้กำหนด

²⁷ อูบ บักร มุฮัมมัด อิบน์ สะกะรียา อัล-รอซี (Abu Bakr Muhammad Ibn Zakariya Al-Razi); สำหรับผลงานของอัล-รอซี ดู Peter Adamson, *Al-Razi* (Oxford University Press 2021).

²⁸ Charles E Butterworth, ‘Philosophy of Law in Medieval Judaism and Islam’ in Fred D Miller, Jr and Carrie-Ann Biondi (eds), *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence* (Springer 2015) 217–250.

²⁹ Peter Adamson, *Philosophy in the Islamic World* (เชิงอรรถ 20) 63.

³⁰ ตัวอย่างเช่นอรรถกถาของอริสโตเติลดู Al-Farabi, *Commentary and Short Treatise on Aristotle’s De Interpretatione* (950) ผลงานดังกล่าวได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษดู Al-Farabi, *Commentary and Short Treatise on Aristotle’s De Interpretatione* (FW Zimmermann ผู้แปล, Oxford University Press 1981).

³¹ Charles E Butterworth (เชิงอรรถ 28) 219.

กติกาศและควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ที่พระอัลลอฮ์ประทานให้แก่มวลมนุษยชาติ แนวคิดดังกล่าวก่อให้เกิดการผสมผสานระหว่างแนวคิดทางปรัชญาและการปรับใช้ในทางภาคปฏิบัติกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม

ในผลงานรวมคติพจน์ (Selected Aphorism)³² และอรรถาธิบาย (Commentary) หลักปรัชญากรีกของเพลโตและอริสโตเติล³³ อัล-ฟาราบิกล่าวว่า “ความรู้” คือกุญแจสำคัญของการเป็นผู้ปกครองที่ดี อัล-ฟาราบิให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องการปกครองบ้านเมืองที่ดีและการทำให้ประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองมีความเป็นอยู่ที่ดี โดยยกตัวอย่างรูปแบบการปกครองที่ดีไว้หลายรูปแบบและในขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่าการปกครองลักษณะใดคือระบอบการปกครองที่ล้มเหลว³⁴ อัล-ฟาราบิเห็นว่าเพลโตนำเสนอรูปแบบของรัฐในอุดมคติไว้แล้ว โดยรัฐในอุดมคติของเพลโตคือการแบ่งแยกบทบาทและหน้าที่ของคนในสังคมเหมือนกับการทำหน้าที่ของร่างกายที่สมดุลและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่วนหัว (Head) เปรียบได้กับผู้ปกครอง ขณะที่ส่วนอก (Chest) คือนักรบ และส่วนท้อง (Abdomen) คือแรงงาน รัฐในอุดมคติของเพลโตจึงคือการแบ่งงานกันทำอย่างสมดุลและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน³⁵ อัล-ฟาราบิผสมผสานแนวคิดเรื่องรัฐในอุดมคติของเพลโตกับแนวคิดจริยศาสตร์เรื่องทางสายกลาง (Golden Means) ของอริสโตเติลที่ว่าการมีชีวิตที่ดีของมนุษย์หมายถึงการมีชีวิตที่มีความสุขและความสมดุล³⁶ อัล-ฟาราบิ เปรียบรัฐว่าคือร่างกาย (Body) ของมนุษย์ ขณะที่ผู้ปกครองเปรียบเสมือนสมอง (Brain) และประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองเปรียบเสมือนหัวใจ (Heart) หัวใจเป็นอวัยวะสำคัญของร่างกายมนุษย์ การปกครองรัฐที่ดีก็เช่นเดียวกัน ผู้ปกครองจำเป็นต้องครองใจประชาชนคนส่วนใหญ่ภายในรัฐนั้น³⁷ อัล-ฟาราบิยังเปรียบเทียบผู้ปกครองว่าเป็นแพทย์ (Doctor) ซึ่งต้องมีศิลปะในการทำให้ร่างกายของคนไข้มีความสมบูรณ์พูนสุข ผู้ปกครองจำเป็นต้องวางกฎเกณฑ์ที่ดีแก่ผู้อยู่ภายใต้การปกครองให้เป็นระบบระเบียบ³⁸ อัล-ฟาราบิเห็นด้วยกับแนวคิดของอริสโตเติลที่ว่า การปกครองที่ดีคือการส่งเสริมและช่วยเหลือประชาชนให้มีความสุขอย่างมีคุณธรรม อัล-ฟาราบิสรุปว่าหากปราศจากการจัดการปกครองรัฐที่ดี ประชาชนย่อมไม่อาจมีความสุขหรือมีชีวิตที่ดีได้ รัฐที่ดีจึงต้องปกครองด้วยผู้มีความรอบรู้อย่างนักปรัชญาในอุดมรัฐของเพลโต³⁹ อัล-ฟาราบิเห็นว่ารัฐอาจเป็นรัฐที่มีคุณธรรมได้เหมือนกับการเป็นบุคคลที่มีคุณธรรม รัฐที่มีคุณธรรมหมายถึง ผู้อยู่ภายใต้การปกครองต้องช่วยเหลือผู้ปกครองให้มีทัศนคติ (Opinions) ที่ถูกต้องเพื่อ

³² Al-Farabi, *Aphorisms of the Statesmen* (Cambridge University Press 1961) 28.

³³ FW Zimmermann, *Al-Farabi's Commentary and Short Treatise on Aristotle's De Interpretatione* (Oxford University Press 1981).

³⁴ เพลโตอธิบายเรื่องดังกล่าวในผลงานเรื่อง “กฎหมาย” ซึ่งเป็นผลงานสุดท้ายของเพลโตหลังเผชิญมรสุมในชีวิต โดยอธิบายว่ารัฐที่ปกครองโดยกฎหมายคือรูปแบบที่ใกล้เคียงกับอุดมรัฐที่สุดในโลกแห่งความเป็นจริง.

³⁵ Dimitri Gutas, ‘The Meaning of Madani in al-Farabi’s ‘Political’ Philosophy’ (2004) 57 *Melanges de l’Universite Saint Joseph* 259, 259–282.

³⁶ Peter Adamson, *Philosophy in the Islamic World* (เช็งอรธ 20) 70–71.

³⁷ Al-Farabi, *On the Perfect State* (Clarendon Press 1985).

³⁸ Al-Farabi, *On the Principles of the Opinions of the Inhabitants of the Virtuous City* (มปป. 950) 17.1.

³⁹ เพ่งอ้าง 15.8.

กระทำในสิ่งที่ถูกต้อง รัฐที่เสื่อมโทรมหรือโง่เขลาคือรัฐที่เต็มไปด้วยผู้คนที่มุ่งหาประโยชน์ส่วนตน ไขว่คว้าหาเกียรติยศหรือศักดิ์ศรีและความมั่งคั่ง มากกว่าความผาสุกของส่วนรวม ความเสื่อมโทรมหรือโง่เขลาดังกล่าวเพราะไม่มีตัวแบบที่ดีผู้ปกครองจึงมีทัศนคติที่บิดเบี้ยวไป ทัศนคติของประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองจึงมีบทบาทสำคัญสำหรับทัศนคติที่ดีของผู้ปกครอง

เหตุใดอัล-ฟาราบิจึงเห็นว่าประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครอง ควรมีทัศนคติที่ดี แทนที่จะเป็น การมีความรู้ที่ดีและถูกต้อง ในผลงาน “ว่าด้วยหลักการแห่งทัศนคติของผู้อาศัยภายในรัฐที่มีคุณธรรม” (On the Principles of the Opinions of the Inhabitants of the Virtuous City)⁴⁰ อัล-ฟาราบิ เห็นว่าการทำให้ทุกคนมีความรู้อย่างแท้จริง (Genuine Knowledge) เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ คงมีเพียงมนุษย์ไม่กี่คนที่จะไปถึงจุดนั้นได้ และหากมีมนุษย์เช่นนั้นเราทุกคนก็ควรรับฟังความคิดเห็นของบุคคลดังกล่าว เหมือนกับที่เพลโตได้เคยกล่าวไว้ว่านักปราชญ์เท่านั้นจึงเป็นกษัตริย์ที่ได้ปกครองรัฐ อัล-ฟาราบิกล่าวถึงพระมะหะหมัดผู้เป็นนบีหรือผู้นำพระวณะของพระอัลลอฮ์ โดยเห็นว่าพระมะหะหมัดคือบุคคลที่รอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเท่าที่มนุษย์จะรับรู้ได้ พระมะหะหมัดจึงสามารถช่วยเหลือผู้ติดตามพระองค์ให้มีทัศนคติที่มีคุณธรรม และประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องและมีคุณธรรม หากปราศจากหลักคำสอนของพระมะหะหมัดมนุษย์จะขาดเข็มมุ่งในการดำรงชีวิต อัล-ฟาราบิแบ่งปรัชญาเป็นเชิงทฤษฎี (Theoretical) ซึ่งเกี่ยวกับการศึกษาความรู้ของมนุษย์กับเชิงปฏิบัติ (Practical) หรือปรัชญาที่ใช้ในการดำรงชีวิต เหมือนกับที่อริสโตเติลแบ่งปรัชญาออกเป็นปรัชญาธรรมชาติ (Natural Philosophy) กับปรัชญาคุณธรรม (Moral Philosophy)⁴¹ สำหรับอัล-ฟาราบิ ปรัชญาแห่งการดำรงชีวิต (Practical Philosophy) มีความสำคัญต่อมนุษย์ในการเลือกตัดสินใจ โดยเป็นส่วนช่วยให้มนุษย์มีความสามารถในการเข้าใจว่าอะไรเป็นสิ่งจำเป็น หรืออะไรเป็นสิ่งที่ถูกต้องอย่างแท้จริง ฉะนั้น โลกแห่งความเป็นจริง อัล-ฟาราบิเห็นว่าสิ่งที่พระมะหะหมัดซึ่งเป็นทั้งนักปรัชญาและผู้ปกครองที่แท้จริงมีและแตกต่างจากบุคคลทั่วไปก็คือความรู้ในการครองตนและการดำรงชีวิต โดยเป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดความสุขที่แท้จริงเพราะพระองค์มีเข็มมุ่งในชีวิตที่ถูกต้อง มนุษย์จึงควรยึดถือเป็นแบบอย่าง

อัล-ฟาราบิกล่าวต่อไปว่า สำหรับปวงชนทั่วไป การมีเข็มมุ่งในชีวิตยังถือว่าไม่เพียงพอหากไม่มีความคิดอย่างรอบคอบหรือความตั้งใจว่าจะไปถึงจุดมุ่งหมายดังกล่าวได้อย่างไร การตรึกตรองอย่างสุขุมรอบคอบในมุมมองของอัล-ฟาราบิ หมายถึงการใช้เหตุและผลในเรื่องต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิตเป็นรายกรณี⁴² ฉะนั้น ผู้ปกครองที่สมบูรณ์แบบจำเป็นต้องมีความสามารถในการใช้เหตุและผลหรือคิดแล้วนำมาปฏิบัติได้จริง อัล-ฟาราบิอุปมาผู้ปกครองว่าเปรียบเสมือนแพทย์ แพทย์ที่ดีไม่ได้หมายความว่าเฉพาะแพทย์ที่มีความรอบรู้เรื่องยาเท่านั้น แต่จำเป็นต้องรู้จักวิธีในการรักษาคนไข้แต่ละราย รวมทั้งมีประสบการณ์ในการรักษาคนไข้⁴³ ผู้ปกครองก็เช่นเดียวกันจำเป็นต้องมี

⁴⁰ ดูคำอธิบายใน Amber Haque, ‘Psychology from Islamic Perspective: Contributions of Early Muslim Scholars and Challenges to Contemporary Muslim Psychologists’ (2004) 43 *Journal of Religion and Health* 357, 363.

⁴¹ Aristotle, *The Nicomachean Ethics* (มปป. 322 BC).

⁴² กรณีนี้อริสโตเติลเรียกว่า “เหตุผลปฏิบัติ” หรือ Practical Reason.

⁴³ Peter Adamson, *Philosophy in the Islamic World* (เชิงอรรถ 20) 72–73.

ความรู้และสามารถตัดสินใจได้ในทุกสถานการณ์ตามประสบการณ์และสถานการณ์ที่ควรจะเป็น⁴⁴ สิ่งที่อัล-ฟาราบิพยายามอธิบายคือรูปแบบการปกครองบ้านเมืองที่ดี แต่การจะเกิดรูปแบบการปกครองดังกล่าวได้จำเป็นต้องมีผู้ร่างกฎหมาย (Legislator) มาบัญญัติกฎหมายขึ้นใช้บังคับภายในรัฐนั้น อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดของอัล-ฟาราบิใกล้เคียงกับสิ่งที่เรียกว่า “กฎหมาย” และกระบวนการร่างกฎหมายของโลกในยุคปัจจุบันเป็นอย่างมาก แล้วผู้ร่างกฎหมายควรเป็นบุคคลใด? ในผลงานเรื่อง “คัมภีร์แห่งศาสนา” (Book of Religion)⁴⁵ อัล-ฟาราบิกล่าวว่า พระมะหะหมัดซึ่งเป็นนักปรัชญาและผู้ปกครองที่สมบูรณ์แบบคือผู้ที่กำหนดกฎหมาย การกำหนดกฎหมายดังกล่าวยังเป็นการกำหนดแบบเป็นการทั่วไปที่สามารถนำไปปรับใช้ได้ในแต่ละสถานการณ์ หรือแต่ละนครรัฐที่มีความแตกต่างกันทั้งสภาพภูมิประเทศ อากาศ หรือวัฒนธรรมของประชากร หรือเพื่อให้ผู้ปกครองในแต่ละรัฐสามารถปรับใช้กฎหมายกับสถานการณ์อื่นที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตได้⁴⁶ จะเห็นได้ว่า อัล-ฟาราบิได้รับอิทธิพลแนวคิดปรัชญากรีกเป็นอย่างมาก และได้นำแนวคิดของทั้งเพลโตและอริสโตเติลมาปรับแต่งจนผสมกลมกลืนกับแนวคิดของศาสนาอิสลาม

อัล-ฟาราบิกล่าวยกย่องพระมะหะหมัดซึ่งเป็นนบีคนสุดท้ายในศาสนาอิสลามว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ และเป็นกษัตริย์นักปรัชญา (Philosopher’s King) หรือผู้ปกครองที่แท้จริงเป็นอย่างมาก สิ่งที่ทำให้พระมะหะหมัดแตกต่างจากผู้ปกครองคนอื่นบนโลกคือพระมะหะหมัดเป็นผู้รับพระวจนะหรือการเปิดเผย (Revelation) จากพระอัลลอฮ์ สำหรับพระมะหะหมัดกับนักปรัชญา อัล-ฟาราบิเห็นว่าพระมะหะหมัดมิได้มีความรอบรู้ที่เหนือหรือเป็นรองจากนักปรัชญาแต่อย่างใด แต่บุคคลทั้งสองมีความเหมือนกัน กล่าวคือ เป็นผู้มีความรอบรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างรอบด้านและเป็นสากลมากกว่าที่ปุถุชนทั่วไปจะเป็นได้ อัล-ฟาราบิเห็นว่าสิ่งที่ทำให้พระมะหะหมัดแตกต่างจากนักปรัชญาอยู่ตรงที่จินตนาการ (Imagination) ซึ่งเป็นเรื่องของจิตวิญญาณ เนื่องจากสิ่งที่พระมะหะหมัดได้รับจากการสื่อสารกับพระอัลลอฮ์ปรากฏในรูปแบบของสัญลักษณ์ พระมะหะหมัดจึงน่าจะมโนมีตว่าสิ่งใดอาจเกิดขึ้นในอนาคต อัล-ฟาราบิเห็นด้วยกับอัล-คินดีซึ่งอธิบายเรื่องความฝันของพระมะหะหมัดที่ว่า จิตวิญญาณของพระมะหะหมัดที่กำลังฝันสามารถรับรู้ได้ถึงนิมิต ซึ่งเป็นเหมือนปริศนาที่ต้องแปลความหมาย⁴⁷ ตัวอย่างเช่น หากฝันว่ากำลังโยยบินอยู่ ย่อมมีความหมายว่าจะต้องออกเดินทางในอนาคตอันใกล้ เป็นต้น จะเห็นได้ว่า อัล-ฟาราบิหยิบยกเรื่องการทำนายความฝันของพระมะหะหมัดในงานเขียนของอัล-คินดีมาอธิบายเรื่องศาสนาและการปกครอง⁴⁸ สำหรับประชาชนทั่วไปเพียงแค่มีศรัทธาหรือความเชื่อในพระอัลลอฮ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือชีวิตหลังความตายก็เพียงพอแล้ว โดยไม่จำเป็น

⁴⁴ Al-Farabi, *Political Aphorisms* (มปป. 950) 56.

⁴⁵ ผลงานของอัล-ฟาราบิเรื่อง Book of Religion ปรากฏใน Charles E Butterworth, *Alfarabi: The Political Writings* (Cornell University Press 2001).

⁴⁶ เพิ่งอ้าง.

⁴⁷ Al-Kindi, *On the Quiddity of Sleep and Dreams* (มปป. 873) IX.4.

⁴⁸ Rotraud E Hansberger, ‘How Aristotle Came to Believe in God-Given Dreams: The Arabic Version of De divination per somnum’ in Monsen Ashtiany (ed) *Dreaming Across Boundaries: The Interpretation of Dreams in Islamic Lands* (Massachusetts 2008) 50–77.

ต้องลงเลงสยหรือเข้าใจว่าสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวคืออะไร อันที่จริงงานเขียนของอัล-ฟาราบิเกี่ยวกับศาสนาหลักเกี่ยวกับการพาดพิงถึงศาสนาอิสลามหรือศาสนาอื่นใด งานเขียนของอัล-ฟาราบิเป็นการกล่าวถึงประเด็นหรือเรื่องต่าง ๆ ในลักษณะที่เป็นนามธรรม (Abstract) และเป็นการทั่วไปมากกว่า แต่หากพิจารณารายละเอียดจะพบว่าอัล-ฟาราบิหมายถึงพระมะหะหมัดว่าเป็นตัวอย่างของมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบที่สุดซึ่งเป็นทั้งผู้ปกครองและนักปรัชญา (Prophet-Philosopher Ruler) ที่นำหลักศาสนามาใช้ในการปกครอง⁴⁹ พระมะหะหมัดคือผู้กำหนดกฎหมายขึ้นใช้บังคับภายในรัฐหรือกฎหมายอิสลาม (Islamic Law) ที่เรียกว่า “ชารีอะฮ์” (Sharia Law)

อัล-ฟาราบิยังกล่าวถึง การปกครองรัฐกรณีที่พระมะหะหมัดสิ้นพระชนม์ไปแล้วจะเป็นอย่างไร อัล-ฟาราบิเห็นว่าหากมีบุคคลอื่นที่มีความสามารถแบบเดียวกับพระองค์ก็สามารถดำรงตำแหน่งเป็นผู้ปกครองแทนที่พระองค์ได้ แต่หากไม่มีบุคคลใดที่มีความสามารถเทียบเท่าพระองค์ก็ให้บุคคลที่สืบเชื้อสายของพระมะหะหมัดเป็นผู้ปกครองต่อไปได้ และเมื่อนั้นมนุษย์ทุกคนรวมทั้งผู้ปกครองจำเป็นต้องยึดมั่นในโอวาทหรือคำสั่งสอนของพระมะหะหมัดตามตัวอักษรอย่างเคร่งครัด⁵⁰ กฎหมายที่พระมะหะหมัดประกาศไว้ว่าจะมีช่องว่างเนื่องจากกาลเวลาที่ผ่านไปย่อมส่งผลให้สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป ปัญหาที่เกิดขึ้นอาจไม่มีกฎหมายรองรับ กรณีนี้อัล-ฟาราบิเห็นว่าเราควรพิจารณาไปตามหลักในทางนิติศาสตร์ (Jurisprudence) โดยการเทียบเคียงคำตัดสินของพระองค์ที่ผ่านมาซึ่งจะทำให้กฎหมายของพระองค์สามารถปรับใช้กับปัญหาหรือสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้หลักในทางนิติศาสตร์จึงเป็นศิลปะในการตีความปรับใช้ตัวบทกฎหมายของพระมะหะหมัดโดยไม่กระทบกระเทือนต่อหลักคำสอนของพระองค์⁵¹ นักนิติศาสตร์เทียบเคียงแนวคิดของอัล-ฟาราบิกับทฤษฎีว่าด้วยการตีความกฎหมาย⁵² โดยเฉพาะการตีความตามหลักการทางภาษาศาสตร์ (Literal Rule)⁵³ ซึ่งสรุปว่าเราอาจค้นหาความหมายที่แท้จริงได้จากถ้อยคำในบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งเป็นหลักการสากล อย่างไรก็ตาม การเทียบเคียงแนวคิดของอัล-ฟาราบิดังกล่าวน่าจะเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเนื่องจากอัล-ฟาราบิ รวมทั้งนักปรัชญามุสลิมท่านอื่นต่างเห็นว่าการตีความตามหลักการทางภาษาศาสตร์เป็นเรื่องที่มีข้อจำกัด และเป็นเรื่องเฉพาะทางวัฒนธรรม

นักปรัชญาแห่งโลกมุสลิมอย่างอวิเซนนา อาแวร์รุอิส และไมโมนิเดส ต่างยกย่องอัล-ฟาราบิว่าเป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่

⁴⁹ Al-Farabi, *Book of Religion* (มปป. 950) 8–10; Al-Farabi, *Political Aphorisms* (มปป. 950) 56; และ Al-Farabi, *Principles of the Opinions* (มปป. 950) 15.14.

⁵⁰ Al-Farabi, *The Political Writings* (950) 5; ดู คำอธิบายใน Peter Adamson, *Philosophy in the Islamic World* (เชิงอรรถ 20) 74.

⁵¹ Peter Adamson, *Philosophy in the Islamic World* (เชิงอรรถ 20) 74.

⁵² เฟิงอ้าง 74-75.

⁵³ สำหรับหลักการตีความกฎหมาย ดู ปวริศร เลิศธรรมเทวี, ‘นิติวิธีว่าด้วยการตีความ: หลักการทั่วไป, กรอบทฤษฎี และแนวปฏิบัติ’ (2560) 46 *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* 727, 727–749.

4. แอวิเซนนา (Avicenna)

อะบู อาลี อัลฮุซัยน์ บิยอับดิลลาห์ อิบน์ ซินา (Abu Ali al-Husayn ibn Abd Allah Ibn Sina) (ค.ศ. 880–1037) หรือแอวิเซนนา (Avicenna)⁵⁴ เกิดที่เมืองอัฟซานาห์ (Afshanah) ปัจจุบันคือ อุซเบกิสถาน (Uzbekistan) ครอบครัวของแอวิเซนนามีฐานะที่ยากจนจึงต้องอพยพไปตามเมืองต่าง ๆ เพื่อแสวงหางานทำ ตั้งแต่ เมืองบูคาร่าซึ่งทำให้แอวิเซนนาได้มีโอกาสศึกษาพระคัมภีร์อัลกุรอาน จนลึกซึ้งและเมื่ออายุได้เพียง 10 ปี แอวิเซนนาเริ่มสนใจในวิชาคณิตศาสตร์ที่ได้รับถ่ายทอดมาจาก อินเดีย รวมทั้งสนใจในกฎหมายอิสลาม และศาสตร์ด้านการแพทย์ ก่อนที่จะศึกษาปรัชญาอย่างจริงจัง กล่าวกันว่าแอวิเซนนาได้อ่านผลงานต้นฉบับของอริสโตเติล โดยเฉพาะผลงานเรื่อง “อภิปรัชญา” (The Metaphysics)⁵⁵ และเมื่ออายุได้ 18 ปี แอวิเซนนากลายเป็นแพทย์ประจำพระองค์ของผู้ปกครองนครบูคาร่า ทำให้แอวิเซนนาสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลของนักคิดนักปรัชญาที่ถูกเก็บรวบรวมไว้โดยราชสำนักบูคาร่าอย่างกว้างขวาง

หลังจากที่บิดาของแอวิเซนนาถึงแก่กรรม แอวิเซนนาเข้ามารับหน้าที่เป็นข้าราชการบริหารแทน บิดาของตน ก่อนจะพเนจรไปใช้ชีวิตเป็นที่ปรึกษากฎหมายให้กับผู้ปกครองเมืองต่าง ๆ บ่อยครั้งที่ แอวิเซนนาต้องรับหน้าที่เป็นคนกลางไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งของเหล่าชายาของผู้ปกครองในการแบ่ง ทรัพย์สินมรดกเมื่อผู้ปกครองสวรรคต แอวิเซนนาเป็นผู้หยิ่งทง เนื่องจากมาจากครอบครัวที่มีฐานะ ยากจน และได้แต่งงานเป็นแพทย์ประจำพระองค์ของแชมส์ อัล-ดาวละห์ (Shams al-Dawlah) เป็นเจ้าชายแห่งราชวงศ์บูยิด และเป็นอัคมหาเสนาบดีหรือที่ปรึกษาเมื่อแชมส์ อัล-ดาวละห์ขึ้นเป็น ผู้ปกครองเมืองฮามาดัน (Hamadan) ผลงานที่มีชื่อเสียงที่สุดของแอวิเซนนาคือเรื่อง “Kitab al-Shifa” หรือผลงานว่าด้วยการรักษา (Book of Healing)⁵⁶ และผลงานอธิบายเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ซึ่งถือเป็น ผลงานใหม่ที่มีได้ใช้แนวคิดของอริสโตเติลเป็นฐาน⁵⁷

แอวิเซนนาเป็นที่รู้จักในโลกตะวันตกในฐานะปราชญ์มุสลิมผู้รอบรู้ศาสตร์ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ การแพทย์ เทววิทยา ปรัชญาและกฎหมาย แม้จะมีความรอบรู้ในงานเขียนของอริสโตเติล เป็นอย่างมาก แต่แอวิเซนนากลับได้รับอิทธิพลแนวคิดปรัชญาของเพลโต โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง โลกคู่ขนานที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือ โลกแห่งไอดีที่แยกออกจากโลกแห่งวัตถุที่มนุษย์อาศัยอยู่ แอวิเซนนา ขยายแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณอมตะ (Immortal Soul) ของเพลโต⁵⁸ โดยเห็นว่าประสาทสัมผัสและ เหตุผลของมนุษย์ที่สนองตอบต่อร่างกายและจิตวิญญาณนั้นแยกออกจากกัน แอวิเซนนาเปรียบเทียบ จิตวิญญาณว่าเหมือนมนุษย์ที่ดวงตามีผ้าพันไว้และกำลังล่องลอยไปในอากาศ ประสาทสัมผัส

⁵⁴ ดูประวัติส่วนตัวโดยสังเขปและคำอธิบายปรัชญาของแอวิเซนนาใน Jon McGinnis, *Avicenna* (Oxford University Press 2010).

⁵⁵ Aristotle, *The Metaphysics* (มปป. 322 BC).

⁵⁶ Avicenna, *Book of Healing* (มปป. 1014–1020).

⁵⁷ Dimitri Gutas, *Avicenna and the Aristotelian Tradition* (Leiden 1988) 11–19.

⁵⁸ Avicenna, *Book of Healing* (เชิงอรรถ 56); และ Avicenna, *Canon of Medicine* (มปป. 1015).

ของมนุษย์คนนั้นไม่อาจรับรู้สิ่งใด ๆ ได้ แต่มนุษย์ผู้นั้นยังรับรู้ถึงการมีอยู่ถึงตัวตน (Self) ของตนเองได้ ตัวตนดังกล่าวคือจิตวิญญาณของมนุษย์ที่ดำรงอยู่แต่ไม่มีร่างกาย ร่างกายและจิตวิญญาณดังกล่าวดำรงอยู่ร่วมกันแต่แยกจากกันอย่างชัดเจน จิตวิญญาณของมนุษย์อยู่ในโลกแห่งใดเพียงหนึ่งโลกแห่งความเป็นจริงนิรันดร์ แม้เมื่อร่างกายของมนุษย์จะเสื่อมสลายไป จิตวิญญาณของมนุษย์ยังคงดำรงอยู่อย่างเป็นนิรันดร์ เราจึงนึกแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณอมตะของแอวิเซนนาว่า “The Flying Man” หรือมนุษย์ที่ล่องลอยไปในอากาศ

ผลงานว่าด้วยการรักษาและการอธิบายเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ของแอวิเซนนาปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายและการปกครอง โดยเฉพาะในหนังสือเล่มที่ 10 ของผลงานว่าด้วยการรักษา แอวิเซนนา กล่าวถึงแนวคิดเรื่องการเมืองการปกครองใน 3 เรื่องที่สำคัญ⁵⁹ แอวิเซนนาเห็นว่าพระมหากษัตริย์หรืออนบีคือผู้ปกครองที่มีลักษณะเด่นและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะสำหรับบุคคล แอวิเซนนาเห็นว่าสาเหตุใดเราจึงต้องให้อนบีเป็นผู้กำกับดูแลบ้านเมือง แอวิเซนนาอธิบายเรื่องการบัญญัติกฎหมายของพระมหากษัตริย์ขึ้นบังคับใช้แก่ชาวมุสลิม กฎหมายของพระองค์คือถ้อยคำที่ทรงตรัสไว้ แต่ไม่ได้เขียนอยู่ในคัมภีร์อัลกุรอาน หรือที่เรียกว่า “ซุน-นะ” (Sunna)⁶⁰ โดยเกี่ยวข้องกับคำสั่งสอนของพระอัลลอฮ์และชีวิตหลังความตายของมนุษย์ทุกคน แอวิเซนนายังเห็นว่าพระมหากษัตริย์หรืออนบีบัญญัติกฎหมายขึ้นใหม่เพื่อใช้บังคับในชุมชนให้ประชาชนเป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

แอวิเซนนาเห็นว่ามนุษย์เป็นสิ่งที่มีชีวิตที่มีตัวตน (Beings) ในลำดับสูงสุดยิ่งกว่าสรรพสิ่งทั้งปวงบนโลกนี้⁶¹ มนุษย์มีความประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งปวง แล้วมนุษย์มีความเท่าเทียมกันหรือไม่ แอวิเซนนาเห็นว่ามนุษย์มีการจัดลำดับขั้น มนุษย์ที่ประเสริฐที่สุดคือมนุษย์ที่มีจิตวิญญาณอันบริสุทธิ์และสมบูรณ์ทั้งเหตุและผล และสามารถประพฤติปฏิบัติตนจนเป็นแบบอย่างที่ดีได้ แอวิเซนนาเห็นว่าพระมหากษัตริย์คือมนุษย์ที่ไปถึงจุดสูงสุดดังกล่าวได้ พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นอนบีผู้นำพระวจนะของพระอัลลอฮ์จึงอยู่ในฐานะสูงสุดของมนุษย์ ยุคสมัยของแอวิเซนนาตรงกับยุคกลางของยุโรป ซึ่งโลกในมุสลิมมีความเจริญก้าวหน้ากว่าโลกตะวันตกเป็นอย่างมาก แอวิเซนนาพูดถึงเรื่องการอยู่ร่วมกันของกลุ่มของมนุษย์ไว้ด้วย โดยเห็นว่ามนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเสมอ มนุษย์ไม่อาจอยู่รอดได้หากอยู่อย่างสันโดษ การอยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่เพียงลำพังทำให้มนุษย์ใช้ชีวิตอย่างเลินเล่อ ปราศจากคุณธรรม และไม่อาจปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ ตัวอย่างเช่น บุคคลที่ใช้ชีวิตอย่างสันโดษหรือยึดติดแต่เฉพาะบุคคลในครอบครัว แอวิเซนนาจึงเห็นว่ามนุษย์ควรมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกด้วย แอวิเซนนาจะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของอริสโตเติลที่ว่ามนุษย์อยู่เหนือสัตว์สังคมอื่นและเป็นสัตว์การเมือง และเพื่อสืบสานความสัมพันธ์ดังกล่าว รวมทั้งวางระบบโครงสร้างของชุมชนชั้นทางสังคมมนุษย์จึงสร้างชุมชนกันขึ้นมา และเมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้นจึงกลายเป็นเมืองหรือนครดังที่ปรากฏ

แอวิเซนนาอธิบายต่อไปว่าในสังคมหรือชุมชนขนาดใหญ่ จำเป็นต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นใช้บังคับ รวมทั้งการวางบรรทัดฐานของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล บรรทัดฐานดังกล่าวในมุมมอง

⁵⁹ Avicenna, *Book of Healing* (เชิงอรรถ 56) 435:6–16.

⁶⁰ เพิ่งอ้าง 441:3–12, 441:13–442:6.

⁶¹ เพิ่งอ้าง 435:6–16.

ของแอวิเซนนาคือกฎหมายและความยุติธรรม แอวิเซนนาหมายถึงกฎหมายที่เรียกว่า “ชุน-นะ” หรือกฎหมายของพระมะหะหมัดที่เป็นถ้อยคำของพระองค์แต่มิได้บัญญัติไว้ในพระคัมภีร์อัลกุรอาน และเพื่อให้การบัญญัติกฎหมายที่ใช้บังคับในสังคมมีเกิดระเบียบอย่างเหมาะสมและเป็นสัดส่วน จึงจำเป็นต้องมีพระมะหะหมัดซึ่งเป็นตัวแทนของพระอัลลอฮ์เป็นผู้บัญญัติกฎหมาย⁶² แอวิเซนนาเห็นว่าพระมะหะหมัดพยายามสั่งสอนมนุษย์ให้เข้าใจถึงความมีอยู่ของพระอัลลอฮ์ รวมทั้งตัวตนของพระมะหะหมัดเอง และให้เกิดความเคารพเชื่อฟังในพระอัลลอฮ์และพระมะหะหมัดเองเพื่อให้มนุษย์บรรลุความสุขที่แท้จริงของชีวิต และไปสู่ความสุขแห่งชีวิตในภายภาคหน้า ตามความเชื่อของชาวมุสลิม พระมะหะหมัดคือผู้นำพระวจนะของพระอัลลอฮ์มาประกาศแก่มวลมนุษยชาติคนสุดท้าย แอวิเซนนาจึงเห็นว่าพระมะหะหมัดเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐที่สุด แม้กาลเวลาจะผ่านพ้นไปนานเท่าใด ก็หาผู้ใดมาเปรียบมิได้ ฉะนั้น การเคารพเชื่อฟังกฎหมายของพระมะหะหมัดก็เพื่อการปกป้องรักษากฎหมายของพระองค์ และในขณะเดียวกันเพื่อความสมบูรณ์พูนสุขของมนุษย์ แอวิเซนนากล่าวถึงเรื่อง “ญิฮาด” (Jihad) หรือการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อปกป้องกฎหมายอิสลาม⁶³ และการประกอบพิธี “ฮัจญ์” (Hajj) หรือการเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจว่าเป็นภารกิจที่สำคัญของชาวมุสลิม⁶⁴

แอวิเซนนาเห็นว่าพระคัมภีร์อัลกุรอานถือเป็นกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ (Divine Law) ที่พระมะหะหมัดเป็นผู้นำมาจากพระอัลลอฮ์และประกาศแก่มนุษยชาติ⁶⁵ ซึ่งเป็นกฎหมายที่นำมาใช้กับชุมชนหรือสังคมที่มีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าเดิม แอวิเซนนาเรียกชุมชนขนาดใหญ่ดังกล่าวว่า “อุมมะฮ์” (Ummah)⁶⁶ มาจากคำว่า “อุมม์” (Umm) ที่แปลว่าแม่ แต่อุมมะฮ์ในที่นี้มีฐานะเป็นชุมชนขนาดใหญ่หรือรัฐชาติ และในรัฐชาติขนาดใหญ่ แอวิเซนนาเห็นว่ามีความจำเป็นต้องแบ่งแยกกฎหมายเพื่อใช้กับคนจำพวกต่ำชาหรือคนทั่วไป (al-‘amma) กับคนที่ถูกเลือกหรืออภิสิทธิ์ชน (al-khassa)⁶⁷ กฎหมายสำหรับพวกบุคคลทั่วไป แอวิเซนนาหมายถึงกฎหมายที่ใช้สั่งสอนกลุ่มคนดังกล่าวให้มีความระลึกและจดจำพระอัลลอฮ์ รวมทั้งสั่งสอนให้กลุ่มคนดังกล่าวมีความเคารพยำเกรงในกฎหมายของพระมะหะหมัดและกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ที่พระมะหะหมัดนำมาประกาศแก่มนุษย์ และสำหรับกฎหมายที่ใช้กับกลุ่มที่ถูกเลือกหรืออภิสิทธิ์ชน แอวิเซนนาหมายถึงกฎหมายที่ใช้สั่งสอนให้กลุ่มคนดังกล่าวมีความเคารพบูชาในพระอัลลอฮ์และฝึกฝนจิตใจให้พวกเขาเกิดความปิติสุขจวบจนชีวิตหลังความตาย การฝึกฝนจิตใจดังกล่าวยังช่วยให้กลุ่มคนที่ถูกเลือกพัฒนาศีลธรรมและจัดการพฤติกรรมไปในทางที่ดีเพื่อทำให้เกิดจิตใจที่บริสุทธิ์ โดยเฉพาะการข่มจิตใจให้ทนต่อความอยากความปรารถนา⁶⁸ แล้วบุคคลที่ถูกเลือกคือกลุ่มคนใดในสังคมมุสลิม? แอวิเซนนาเห็นว่าคนที่เคร่งครัดในหลักคำสอนของพระมะหะหมัด

⁶² เฟิงอ้าง 442:8-443:9, 455:1-13; 443:16-444:14.

⁶³ เฟิงอ้าง 444:13-14.

⁶⁴ เฟิงอ้าง 181:5-19, 183:4-17.

⁶⁵ เฟิงอ้าง 444:17.

⁶⁶ เฟิงอ้าง 444:16, 445:1, 445:9-10.

⁶⁷ เฟิงอ้าง 445:7.

⁶⁸ เฟิงอ้าง 446:7.

และพระคัมภีร์อัลกุรอานคือกลุ่มคนดังกล่าว บุคคลที่สามารถดำรงตนได้โดยประพฤติปฏิบัติอย่างสอดคล้องกับหลักคำสอนถือว่ามีชีวิตที่สูงส่งยิ่งกว่าชนชั้นนำทางการปกครองในโลกมุสลิม

แอวิเซนนากล่าวถึงการจัดรูปแบบการปกครองรัฐ โดยแบ่งรัฐออกเป็นสามส่วนหรือสามกลุ่มที่สำคัญ การแบ่งรัฐออกเป็นสามส่วนสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดว่าด้วยอุดมรัฐของเพลโต แอวิเซนนาเห็นว่าในประวัติศาสตร์มีขึ้นหลายพระองค์แล้ว แต่แอวิเซนนาเห็นว่าพระมะหะหมัดคือผู้ร่างกฎหมายที่สมบูรณ์แบบที่สุดที่เคยมีและเป็นผู้นำพระคัมภีร์อัลกุรอานซึ่งเป็นกฎหมายศักดิ์สิทธิ์มาประกาศใช้แก่มนุษยชาติ แอวิเซนนาเห็นว่า “ซารีอะฮ์” หรือกฎหมายศักดิ์สิทธิ์อยู่ในลำดับศักดิ์ที่สูงกว่า “ซุน-นะ” หรือกฎหมายที่เกิดจากถ้อยคำสั่งสอนของพระมะหะหมัด กฎหมายซุน-นะเป็นระเบียบแบบแผนสำหรับผู้ติดตามพระมะหะหมัดที่ต้องยึดถือและปฏิบัติอย่างสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยไม่ยึดติดกับประเพณีหรือระเบียบแบบแผนดั้งเดิมอื่น ในมุมมองของแอวิเซนนา พระมะหะหมัดคือผู้บัญญัติกฎหมายและเป็นผู้แบ่งชนชั้นของคนในสังคมออกเป็นสามกลุ่ม กล่าวคือ (1) ผู้ปกครองและ (2) พวกที่มีความชำนาญ แอวิเซนนาเรียกว่า “พวกช่างฝีมือ” และ (3) สามัญชนหรือผู้ใช้แรงงาน การแบ่งกลุ่มคนในรัฐออกเป็นสามจำพวกของแอวิเซนนามีความคล้ายคลึงกับแนวคิดอุดมรัฐของเพลโต เพียงแต่แอวิเซนนาไม่ได้อธิบายว่าทั้งสามกลุ่มมีบทบาทและหน้าที่สัมพันธ์กันอย่างไร แอวิเซนนาไม่เห็นด้วยกับการปกครองโดยมีผู้ปกครองมากกว่าหนึ่งคน หรือการปกครองโดยคนกลุ่มหนึ่ง (Rule by the Few) ซึ่งเป็นชนชั้นสูงที่มีความรู้ความสามารถและเป็นคนดีที่มีคุณธรรม หรือการปกครองโดยคนส่วนใหญ่ (Rule by Many) หรือการปกครองในระบอบประชาธิปไตยซึ่งคนส่วนใหญ่น่าจะมองว่าเป็นรูปแบบที่ดีกว่ารูปแบบอื่น แอวิเซนนาเห็นว่า การปกครองโดยบุคคลเพียงคนเดียวคือรูปแบบที่สอดคล้องกับกฎหมายศักดิ์สิทธิ์และกฎหมายซุน-นะที่พระมะหะหมัดได้วางระเบียบแบบแผนไว้ ฉะนั้น รัฐควรวางเงื่อนไขหรือกฎเกณฑ์ในการคัดเลือกบุคคลที่สมควรมารับตำแหน่งเป็นผู้ปกครอง⁶⁹

5. อาแวร์รูอิส (Averroes)

อับวาลิต มุฮัมมัด บิน อะฮ์มัด อิบน์ รุชด์ (Abu I-Walid Muhammad Ibn Rushd) (ค.ศ. 1126–1198) หรืออาแวร์รูอิส (Averroes) คือปราชญ์ในยุคทองของอิสลามอีกท่านที่มีชื่อเสียง⁷⁰ มีความรู้ทั้งทางด้านนิติศาสตร์ การแพทย์ การประพันธ์หรืองานกวี ความรู้ทางปรัชญา ปรัชญาธรรมชาติ หรือวิทยาศาสตร์ และเทววิทยา อาแวร์รูอิสถือเป็นผู้รอบรู้แห่งโลกมุสลิมอีกท่านที่ได้รับการยอมรับในโลกตะวันตก อาแวร์รูอิสเกิดที่เมืองคอร์โดบา (Cordoba) ปัจจุบันอยู่ในประเทศสเปน มาจากครอบครัวชนชั้นสูง ตระกูลของอาแวร์รูอิสเป็นผู้พิพากษาที่มีชื่อเสียงในสเปน และอาแวร์รูอิสเองก็ได้รับการยอมรับและมีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก ผลงานอรรถาธิบายแนวคิดทางปรัชญาของเพลโตและอริสโตเติลของอาแวร์รูอิสได้รับการยกย่องและถูกถ่ายทอดอย่างกว้างขวางทั้งในโลกมุสลิมและโลกตะวันตก

⁶⁹ เฟิงอ้าง 447:4–5, 454:2–14.

⁷⁰ Matteo Di Giovanni, ‘Averroes, Philosopher of Islam’ in Peter Adamson and Matteo Di Giovanni (eds) *Interpreting Averroes: Critical Essays* (Cambridge University Press 2018) 9–26.

อาแวร์รูอิสคือคนสนิทของอัลโมฮัดกาหลิป (Almohad Caliphate) และทำหน้าที่สำคัญอย่างตะโตะ (Cadi) หรือผู้พิพากษาในชุมชนมุสลิม และตะโตะสูงสุดแห่งเซบิยาและคอร์โดบา รวมทั้งเป็นที่ปรึกษาและแพทย์ประจำพระองค์ของกษัตริย์อัลโมฮัดแห่งมาร์ราแคช (Marrakesh) ปัจจุบันคือเมืองหลวงของประเทศโมร็อกโก (Morocco) อัลโมฮัดกาหลิปทรงสนใจปรัชญากรีกของอริสโตเติล จึงรับสั่งให้อาแวร์รูอิสรวบรวมปรัชญากรีกของอริสโตเติลทั้งหมด และเขียนอธิบายให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย อาแวร์รูอิสใช้เวลารวบรวมและทำอธิบายนานถึง 30 ปีเศษ ยกเว้นผลงานปรัชญาการเมือง (The Politics)⁷¹ เพียงชิ้นเดียวที่มีได้จัดทำขึ้น กล่าวได้ว่า อาแวร์รูอิสคือผู้ที่ทำให้งานเขียนของอริสโตเติลกลับมาเป็นที่รู้จักในโลกตะวันตกอีกครั้งในศตวรรษที่ 12 และ 13 ซึ่งในขณะนั้นผลงานในภาษากรีกของอริสโตเติลยังไม่เป็นที่แพร่หลาย จึงมีการแปลผลงานอธิบายปรัชญาอริสโตเติลของอาแวร์รูอิสจากภาษาอาหรับเป็นภาษาละติน และทำให้เกิดความสนใจวิทยาศาสตร์ รวมทั้งการเปิดประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลในทางปรัชญากับศรัทธาตามหลักคำสอนของพระเจ้าเป็นเจ้านักปรัชญาอัสมาจารย์ในมัธยมสมัยรู้จักอาแวร์รูอิสในฐานะอรรถกถาจารย์ (Commentator) ผู้แต่งผลงานอธิบายปรัชญาอริสโตเติลอย่างครบถ้วน⁷² อัสมาจารย์อย่างอเล็กซานเดอร์แห่งเฮลส์และนักบุญอัลแบร์แมกนัสใช้ผลงานอธิบายของอาแวร์รูอิสเป็นตำราหลักในการศึกษาปรัชญาของอริสโตเติล ตรงจุดนี้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของอาแวร์รูอิสที่มีต่อปรัชญาในโลกตะวันตกแต่ในโลกมุสลิม อาแวร์รูอิสมีชื่อเสียงเป็นอย่างมากทางด้านการแพทย์ ผลงานด้านการแพทย์ของอาแวร์รูอิสกลายเป็นตำราการแพทย์ที่ใช้ในการเรียนการสอนกว่าหลายศตวรรษ⁷³ อย่างไรก็ตาม ในปี ค.ศ. 1195 กษัตริย์แห่งมาร์ราแคชเห็นว่าอาแวร์รูอิสหมกมุ่นในปรัชญาและศาสตร์แห่งโลกยุคโบราณมากเกินไป จึงสั่งให้เนรเทศอาแวร์รูอิสไปอยู่ที่เมืองลูเซนา (Lucena) เมืองขนาดเล็กใกล้คอร์โดบาเป็นเวลา 2 ปีก่อนจะทรงอนุญาตให้กลับมาใช้ชีวิตในราชสำนักมาร์ราแคช อาแวร์รูอิสถึงแก่กรรมในปีต่อมา

อาแวร์รูอิสไม่เห็นด้วยกับแนวคิดเรื่อง “The Flying Man” ของแอวิเซนนา โดยเห็นว่าเป็นแนวคิดที่สวนกระแสกับอริสโตเติลเป็นอย่างมาก และทำให้ไกลจากความจริง⁷⁴ อาแวร์รูอิสเห็นว่าการอธิบายการมีอยู่ของพระอัลลอฮ์ในมุมมองของแอวิเซนนาซึ่งใช้แนวคิดบนพื้นฐานทางปรัชญาของเพลโตไม่สมเหตุสมผล อาแวร์รูอิสเห็นว่าปรัชญาที่แท้จริงต้องเป็นเรื่องที่จับต้องได้ และแนวคิดปรัชญาของอริสโตเติลสามารถอธิบายการมีอยู่ของพระเจ้าได้ตามหลักทางฟิสิกส์ (Physics) ในผลงานเรื่อง “ข้อยุติแห่งการอภิปรายและการตัดสินใจของความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายศาสนาและปรัชญา” (Decision of the Discussion and Determination of the Relationship between the

⁷¹ Peter Adamson and Matteo Di Giovanni, ‘Introduction’ in Peter Adamson and Matteo Di Giovanni (eds) *Interpreting Averroes: Critical Essays* (Cambridge University Press 2018) 1–8.

⁷² Peter Adamson, *Philosophy in the Islamic World* (เชิงอรรถ 20) 180–182.

⁷³ Averroes, *A Commentary on the Canon of Medicine of Avicenna* (มปพ. 1198); Averroes, *Kulliyat* (มปพ. 1198); และ Averroes, *A Compilation of the Works of Galen* (มปพ. 1198).

⁷⁴ Deborah L Black, ‘Mental Existence in Thomas Aquinas and Avicenna’ (1999) 61 *Mediaeval Studies* 45, 45–79.

Religious Law and Philosophy) หรือ “ตำราชี้ขาด” (Decisive Treatise)⁷⁵ อาแวร์รูอิสเห็นว่า คำสอนในศาสนาอิสลามมิได้ปิดกั้นการศึกษาปรัชญา แต่ศาสนาอิสลามอนุญาตให้ศึกษาปรัชญาและถือเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในกลุ่มชนชั้นสูง

อาแวร์รูอิสสนับสนุนแนวคิดของอริสโตเติลที่ว่าจักรวาลไม่มีที่สิ้นสุดเป็นอนันต์จักรวาล และเป็นสิ่งที่อยู่ชั่วนิรันดร์โดยไม่เปลี่ยนแปลง พระเจ้าจึงมิได้เป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่างขึ้น แนวคิดดังกล่าวขัดแย้งกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ซึ่งเชื่อว่าทุกอย่างต้องมีการกระทำแรก (Prime Mover) เพื่อก่อให้เกิดการเริ่มต้นของทุกสิ่งทุกอย่าง และการกระทำนั้นคือการกระทำของพระเจ้าเป็นเจ้า ยิ่งกว่านั้น อาแวร์รูอิสยังไม่เห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่าแม้ร่างกายมนุษย์จะดับสิ้นลงแล้ว แต่จิตวิญญาณยังดำรงอยู่อย่างเป็นอมตะ อาแวร์รูอิสเห็นว่าจิตวิญญาณที่ดำรงอยู่มีเพียงหนึ่งเดียวคือ จิตวิญญาณของพระเจ้าซึ่งเป็นจิตวิญญาณที่รอบรู้ มีปัญญาและเป็นสากลที่มนุษย์ทุกคนมีจุดหมายไปอยู่ ณ ที่นั้น หากมนุษย์มีศรัทธาต่อพระเจ้าย่อมมีความรู้ความเข้าใจว่าพระเจ้ามีตัวตนอยู่จริง ซึ่งเป็นความรู้ความเข้าใจที่เหมือนกันและตรงกัน เมื่ออรรถาธิบายของอาแวร์รูอิสได้รับการแปลเป็นภาษาละตินและเป็นที่แพร่หลายในโลกตะวันตก มีผู้สนใจศึกษาแนวคิดปรัชญาของอริสโตเติลและนำมาปรับใช้กับหลักคำสอนในศาสนาคริสต์เป็นจำนวนมาก เราเรียกกลุ่มคนดังกล่าวว่า “Averroist”⁷⁶ อย่างไรก็ตาม การนำปรัชญาอริสโตเติลมาใช้อธิบายหลักคำสอนในศาสนาแบบที่ปรากฏในผลงานของอาแวร์รูอิสถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก ในปี ค.ศ. 1231 พระสันตะปาปาเกรกอรีที่ 9 (Pope Gregory IX) (ค.ศ.1227–1241) มีบัญชาให้ตรวจสอบผลงานของอาแวร์รูอิส และมีการสั่งห้ามการเรียนการสอนปรัชญากรีกของอริสโตเติลในสำนัก และมหาวิทยาลัยในยุโรปช่วงเวลาดังกล่าว⁷⁷ ช่วงปลายมัธยม ผลงานของอริสโตเติลแบบต้นฉบับในภาษากรีกเริ่มเข้ามาในยุโรปตะวันตกจากไบแซนไทน์ ในตะวันออก จึงมีการแปลจากภาษากรีกเป็นภาษาละตินโดยตรง นักบุญโทมัส อควีโนส ซึ่งได้ศึกษาทั้งอรรถาธิบายปรัชญาอริสโตเติลของอาแวร์รูอิสและงานเขียนต้นฉบับ นำวิธีการเดียวกันกับอาแวร์รูอิสมาใช้อธิบายประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากรีกกับหลักคำสอนในศาสนาคริสต์ แม้จะไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของอาแวร์รูอิสในหลาย ๆ เรื่อง แต่สิ่งที่นักบุญอควีโนสทำคือการทำให้ปรัชญากรีกของอริสโตเติลไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหลักคำสอนในศาสนาคริสต์ แบบเดียวกับที่อาแวร์รูอิสทำกับศาสนาอิสลาม

อรรถาธิบายปรัชญาอริสโตเติลของอาแวร์รูอิสที่แสดงให้เห็นถึงทัศนะเกี่ยวกับกฎหมาย และการปกครองปรากฏในอรรถาธิบาย “ศาสตร์แห่งวาทศิลป์” (Rhetoric)⁷⁸ โดยอาแวร์รูอิสเห็นว่า ศาสตร์แห่งวาทศิลป์คือศิลปะที่ใช้ในการโน้มน้าวฝูงชนหรือบุคคลในเรื่องต่าง ๆ จากเรื่องที่มีความละเอียดซับซ้อนให้กระชับและเข้าใจง่าย ศาสตร์แห่งวาทศิลป์จึงเป็นการฝึกฝนวาทะกรรมให้มี

⁷⁵ Averroes, *Decisive Treatise* (มปพ. 1179–1180).

⁷⁶ Dag Nikolaus Hasse, ‘Influence of Arabic and Islamic Philosophy on the Latin West’ in Edward N Zalta (ed) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Stanford University Press 2014).

⁷⁷ AC Grayling, *The History of Philosophy: Three Millennia of Thought from the West and Beyond* (Penguin Books 2020) 571.

⁷⁸ Averroes, *Middle Commentary on the Rhetoric* (มปพ. 1186).

ความมคยและความรู้ยงรอปด้น แต่มขจกักคสำคัญคือไม่รู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งยงละเอียดลึกซึ้ง อาแวร์รูอิสเห็นวศาสร์แห่งวทศลป็นจกักคยู่เฉพาะผู้ที่สนใจการเมองการปกครอง แต่การศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่งยงละเอียดถือเป็นอีกศาสร์อีกแขนงหนึ่งนอกเหนือจากศาสร์แห่งวทศลป⁷⁹ อาแวร์รูอิสศึกษาแนวคิดของอริสโตเติลวด้วยวิจกรการปกครองของรัฐแล้วเห็นวรูปแบบการปกครองรัฐที่ดีที่สุดคือการปกครองโดยบุคคลเพียงคนเดียว โดยเปรียบเทียบกับพระอัลลอฮ์ที่ปกครองมนุษย์หรือพระมะหะหมัดที่ปกครองชาวมุสลิม แต่อาแวร์รูอิสเห็นวหลังจากพระมะหะหมัดสิ้นพระชนม์ รูปแบบการปกครองรัฐที่ดีที่สุดที่พอยเป็นไปไดคือ “อภิชนาธิปไตย” (Aristocracy) ซึ่งเป็นการปกครองโดยคนกลุ่มหนึ่งที่เป็นชนชั้นสูง มีความรู้ความสามารถและความเข้าใจในกฎหมาย⁸⁰ กฎหมายที่อาแวร์รูอิสกล่าวถึงคือซาเราะฮ์ หรือกฎหมายอิสลามของพระอัลลอฮ์และกฎหมายของพระมะหะหมัด

อาแวร์รูอิสเห็นวผู้ที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาเพื่อให้ทุกการกระทำทางการเมืองสอดคล้องกับกฎหมายดังกล่าวคือชนชั้นสูงที่เป็นผู้มีอำนาจปกครองที่แท้จริง ชนชั้นสูงดังกล่าวจำเป็นต้องมีคุณธรรม เพราะเป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่ในจุดสูงสุดที่จะช่วยพัฒนาบ้านเมือง แต่ก็อาจใช้อำนาจไปในทางที่มีชอบกระทำชั่วทุจริตเพื่อทรัพย์สินเงินทองและประโยชน์ส่วนตัว⁸¹ การปกครองแบบอภิชนาธิปไตยอย่างแท้จริงจึงต้องได้บุคคลที่มีคุณธรรมและประพฤตปฏิบัติสอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม⁸² แต่ในโลกแห่งความเป็นจริง อาแวร์รูอิสเห็นวระบอบการปกครองของรัฐมีลักษณะผสมมากกว่า ตัวอย่างเช่น การปกครองในโลกมุสลิมซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชน-นะหรือกฎหมายของพระมะหะหมัด กับความยุติธรรมที่ปรากฏในสองลักษณะที่สำคัญ คือ ระบอบที่ใช้การบังคับ (*siyasat al-taghallub*) กับระบอบประชาธิปไตย (*siyasat al-hurriyya*)⁸³ อาแวร์รูอิสกล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า “กฎหมาย” ไว้ด้วย โดยเห็นวกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร (Written Law) หรือกฎหมายของมนุษย์ที่บัญญัติขึ้นใช้บังคับภายในชุมชนหรือรัฐ เป็นกฎหมายที่มีความแตกต่างกันในแต่ละชุมชน แต่กฎหมายที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร (Unwritten Law) ซึ่งหมายถึงชน-นะหรือกฎหมายของพระมะหะหมัดเป็นกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ที่ใช้บังคับแก่มนุษย์ทุกคน

อาแวร์รูอิสได้อธิบายปรัชญาเพลโตว่าด้วย “อูตมรัฐ” (The Republic) ซึ่งปรากฏมุมมองเกี่ยวกับกฎหมายของอาแวร์รูอิส ซึ่งเห็นวปรัชญาทำให้คนประพฤตปฏิบัติตนอย่างมีคุณธรรม แต่หลักปรัชญายังมีข้อจำกัดเมื่อเปรียบเทียบกับกฎหมายในศาสนาอิสลาม อาแวร์รูอิสแบ่งกฎหมายออกเป็นสองประเภท กล่าวคือ “ซาเราะฮ์” หรือกฎหมายอิสลาม เป็นกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ (Divine

⁷⁹ เฟิงอ้าง 33:1-14, 33: 15-34:1.

⁸⁰ เฟิงอ้าง 39:8-9, 67:15-19, 71:5-7.

⁸¹ Averroes, *Decisive Treatise* (เชิงอรธ 75) 48-49.

⁸² ศาสตราจารย์ ดร.วรเจตน์ ภาคีรัตน์ วิเคราะห์ทัศนะเกี่ยวกับกฎหมายและการปกครองของอาแวร์รูอิสว่าแบ่งการปกครองที่ได้ออกเป็นหลายรูปแบบโดยมีระดับลดหลั่นกันไป การปกครองที่ดีที่สุดคือการปกครองโดยกษัตริย์อย่างแท้จริง ซึ่งเปรียบได้กับการปกครองโดยกษัตริย์นักปราชญ์ ดู วรเจตน์ ภาคีรัตน์, *ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา* (สำนักพิมพ์อ่าน 2561) 150.

⁸³ Averroes, *Middle Commentary on the Rhetoric* (เชิงอรธ 78) 67:21-68:13.

Law)⁸⁴ กับกฎหมายธรรมชาติซึ่งเป็นกฎหมายของมนุษย์ (Human Law) อาแวร์รูอิสเรียกกฎหมายของมนุษย์อีกชื่อหนึ่งว่า “กฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์ของมนุษย์” (Human Divine Laws) เป็นกฎหมายที่แตกต่างจากกฎหมายศักดิ์สิทธิ์และกฎหมายจารีตประเพณี อย่างไรก็ตาม อาแวร์รูอิสมิได้อธิบายไว้ว่าแตกต่างกันอย่างไร อาแวร์รูอิสให้ความสำคัญเฉพาะกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรตระหนักรู้ว่าเป็นคำสั่งสอนมนุษย์ที่ถูกต้องอย่างแท้จริง แบ่งออกเป็นสองส่วนที่สำคัญ คือ ศาสตร์แห่งความรู้ที่แท้จริง (True Science) กับการประพฤติปฏิบัติหรือการครองตนที่ดี (True Practice) ความรู้ที่แท้จริงในความหมายของอาแวร์รูอิสคือความตระหนักรู้ในการมีอยู่ของพระอัลลอฮ์ ความเป็นไปของสรรพสิ่งทั้งปวงอย่างที่ควรจะเป็น รวมทั้งความสุขและความทุกข์ยากของการเป็นมนุษย์ อาแวร์รูอิสเห็นว่ากฎหมายศักดิ์สิทธิ์มีวิธีที่หลากหลายเพื่อให้มนุษย์บรรลุความถูกต้องที่แท้จริงกฎหมายจึงต้องมีการตีความ ตรงจุดนี้อาแวร์รูอิสนำแนวคิดของอัล-ฟาราบีมาอธิบายโดยเห็นว่าต้องใช้การตีความกฎหมายตามหลักในทางนิติศาสตร์ ซึ่งถือเป็นศิลปะในการตีความปรับใช้ตัวบทกฎหมายของพระมหากษัตริย์โดยไม่ให้กระทบกระเทือนต่อหลักคำสอนของพระองค์ อิทธิพลของอาแวร์รูอิสมิได้มีเพียงแต่โลกตะวันออก ผลงานอรรถาธิบายปรัชญาอริสโตเติลของอาแวร์รูอิสถูกแปลเป็นภาษาฮิบรู ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการสานต่อความรู้ของอาแวร์รูอิสโดยนักปรัชญาชาวยิว

6. ไมโมนิเดส (Maimonides)

นิติปรัชญาในโลกมุสลิมมิได้มีเพียงแค่นักปรัชญามุสลิมที่มีชื่อเสียงเท่านั้น แต่ยังมีนักปรัชญาชาวยิว (Jewish Philosophers) ที่เติบโตในโลกของมุสลิมและได้รับการยอมรับในโลกตะวันตก⁸⁵ นักปรัชญาชาวยิวที่มีชื่อเสียงที่สุดในช่วงยุคกลางคือ โมเสส เบน ไมมอน (Moses ben Maimon) หรือ ไมโมนิเดส (Maimonides) (ค.ศ. 1135–1204) ซึ่งเกิดร่วมสมัยกับอาแวร์รูอิส⁸⁶ ไมโมนิเดสเกิดที่คอร์โดบาเมืองหนึ่งในสเปน ครอบครัวเป็นชาวยิวจึงนับถือศาสนายูดาห์ เมื่ออัลโมฮัดกาฬิเบียยึดครองคอร์โดบาในปี ค.ศ. 1148 จึงบังคับให้ทุกคนที่อยู่ภายใต้การปกครองแต่งกายเป็นชาวมุสลิมและหันนับถือศาสนาอิสลาม ครอบครัวของไมโมนิเดสต้องกลั้วทำตัวเป็นชาวมุสลิมก่อนจะอพยพไปอยู่โมร็อกโก และต่อมาที่กรุงไคโร ปัจจุบันคือเมืองหลวงของประเทศอียิปต์ ที่กรุงไคโร ไมโมนิเดสได้มีโอกาสใกล้ชิดกับซาลาดิน (Saladin) ผู้ปกครองมุสลิมที่ยิ่งใหญ่ซึ่งเคยเผชิญหน้ากับนักรบครูเสด (Crusaders) ในฐานะแพทย์ประจำพระองค์ ไมโมนิเดสมีความสนใจในปรัชญาโดยเฉพาะปรัชญากรีก

⁸⁴ ผลงานอรรถาธิบายปรัชญาเพลโตว่าด้วยอุดมรัฐของอาแวร์รูอิสตกทอดในยุคหลังเป็นภาษาฮิบรู ฉะนั้นในอรรถาธิบายดังกล่าวจึงระบุว่ากฎหมายศักดิ์สิทธิ์คือ “โทราห์” (Torah) หรือพระคัมภีร์ชุดแรกในคัมภีร์ฮิบรู ซึ่งประกอบด้วยหนังสือ 5 เล่มแรกในศาสนายูดาห์และศาสนาคริสต์ อาแวร์รูอิสซึ่งเป็นชาวมุสลิมนับถือศาสนาอิสลามจึงเห็นได้ชัดว่ากฎหมายศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวหมายถึง “ชารีอะฮ์” (Sharia) ในศาสนาอิสลาม.

⁸⁵ Mark Cohen, *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages* (Princeton University Press 2008).

⁸⁶ ดูประวัติโดยสังเขปของโมเสส ไมโมนิเดสใน Norman Stillman, *The Jews of Arab Lands: A History and Source Book* (Jewish Publication Society of America 1979).

ของอริสโตเติล และได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดทางปรัชญาของอัล-ฟาราบิ แอวิเซนนา รวมทั้งนักปรัชญา
ร่วมสมัยอย่างอาแวรรูอิสด้วยเช่นกัน

ไมโมนิเดสคือผู้ทบทวนให้กับชุมชนชาวยิว เป็นผู้แต่งผลงานทศมุตหรืออรรถาธิบายกฎหมายยิว
(Rabbinic Law) หรืออรรถาธิบายมิชนาห์ (Commentary on the Mishna)⁸⁷ และประมวลกฎหมาย
ของชาวยิว (Mishneh Torah)⁸⁸ ให้เป็นหมวดหมู่ครอบคลุมในทุกเรื่อง และการอรรถาธิบายแนวคิด
จากพระคัมภีร์ไบเบิลและหลักเทววิทยา (The Guide for the Perplexed)⁸⁹ ผลงานของไมโมนิเดส
ซึ่งเป็นที่รู้จักในโลกตะวันตกมากที่สุดคือผลงานว่าด้วยศิลปะแห่งตรรกศาสตร์ (Treatise on the Art
of Logic)⁹⁰ ซึ่งแต่งขึ้นบนพื้นฐานของแนวคิดปรัชญาอริสโตเติล ตำราส่วนใหญ่ของไมโมนิเดสแต่งขึ้น
ในภาษาอาหรับ ยกเว้นผลงานการประมวลกฎหมายของชาวยิวที่แต่งขึ้นเป็นภาษาฮีบรู

ในผลงานอรรถาธิบายพระคัมภีร์ไบเบิลและหลักเทววิทยา ไมโมนิเดสนำแนวคิดเรื่อง
จริยศาสตร์ของอริสโตเติลมาอรรถาธิบาย อริสโตเติลเห็นว่ามนุษย์ที่กระทำแต่ในสิ่งที่ตนปรารถนาคือ
มนุษย์ที่ไร้จริยธรรม (Incontinent Man) ขณะที่มนุษย์ซึ่งมีความยับยั้งชั่งใจและหลีกเลี่ยงที่จะ
ไม่กระทำการในสิ่งที่ไม่ดีโดยใช้เหตุและผลคือมนุษย์ที่มีจริยธรรม อริสโตเติลเรียกมนุษย์ดังกล่าวว่า
“Continent Man”⁹¹ แนวคิดเรื่องมนุษย์ที่มีจริยธรรมแตกต่างจากหลักคำสอนในพระคัมภีร์ไบเบิล
ของศาสนายูดาห์ซึ่งเห็นว่ามนุษย์มีความอดทนอดกลั้นยังไม่ถึงขั้นเป็นมนุษย์ที่ดีหรือมีคุณธรรม
เนื่องจากยังมีความปรารถนาในสิ่งที่ชั่วร้ายอยู่ มนุษย์ที่มีคุณธรรมไม่จำเป็นต้องยับยั้งชั่งใจ แต่ต้องมี
คุณงามความดีทั้งการกระทำและจิตใจ⁹² ไมโมนิเดสชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างหลักคำสอน
ในศาสนายูดาห์กับแนวคิดของนักปรัชญา โดยอธิบายว่าการกระทำที่นักปรัชญาถือว่าเป็นเรื่องชั่วร้าย
คือสิ่งที่ทุกคนทั่วไปเห็นว่าเป็นเรื่องที่เลวร้าย ขณะที่ตามหลักคำสอนของศาสนายูดาห์ต้องเป็นสิ่งที่
บัญญัติไว้ในกฎหมายยิว (Rabbis)⁹³

ไมโมนิเดสอธิบายว่าการกระทำที่ถือว่าเป็นสิ่งไม่ดีหรือชั่วร้ายในมุมมองของนักปรัชญา
หากมิได้บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรจำเป็นต้องบัญญัติขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร⁹⁴ แต่สำหรับหลักคำสอน
ในศาสนายูดาห์เป็นเรื่องของศรัทธาที่มนุษย์ผูกพันและต้องมีความเคารพเชื่อฟัง มนุษย์ไม่มีหน้าที่
ตั้งคำถาม สำรวจหรือตรวจสอบหลักคำสอนว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้องจริงแท้หรือไม่⁹⁵ ไมโมนิเดสเห็นว่าไม่ผิด
หากมนุษย์มีความคิดที่จะไม่ปฏิบัติตามหลักคำสอนในศาสนา แต่หากเป็นความคิดที่เป็นเรื่องชั่วร้าย
ตัวอย่างเช่นความปรารถนาที่ต้องการจะฆ่าผู้อื่น การเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นหรือความปรารถนาที่

⁸⁷ Maimonides, *Commentary on the Mishna* (มปป. 1168).

⁸⁸ Maimonides, *Mishneh Torah* (มปป. 1168–1178).

⁸⁹ Maimonides, *Guide of the Perplexed* (มปป. 1190).

⁹⁰ Maimonides, *Treatise on the Art of Logic* (มปป. 1204).

⁹¹ Aristotle, *The Nicomachean Ethics* (มปป. 322 BC).

⁹² Maimonides, *Eight Chapters* (มปป. 1204) 78–80.

⁹³ เพิ่งอ้าง 78.

⁹⁴ เพิ่งอ้าง 78–79.

⁹⁵ เพิ่งอ้าง 79.

จะทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน ไมโมนิเดสเห็นว่าเป็นความคิดที่ชั่วร้ายในตัวเองจึงเป็นความผิด การบัญญัติกฎหมายขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อห้ามปรามการกระทำที่ชั่วร้ายเหล่านั้นและไม่ใช่กฎหมายที่เป็นเหตุเป็นผล (Rational Law)⁹⁶ แต่กฎหมายที่เป็นเหตุเป็นผลคือหลักคำสอนของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของโลก ดังที่บัญญัติไว้ในพระคัมภีร์ไบเบิล กฎหมายที่มีเหตุผลดังกล่าวรวมถึงคำสั่งสอนในศาสนาด้วยเช่นกัน

ไมโมนิเดสกล่าวถึงเรื่องการรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนทางการเมืองและศาสตร์แห่งการปกครองไว้ด้วย โดยพิจารณาจากสภาพสังคมที่เกิดขึ้นโดยรอบ⁹⁷ ไมโมนิเดสแบ่งการปกครองออกเป็นสี่ลำดับชั้น ลำดับชั้นแรกคือการปกครองตนเอง มนุษย์ทุกคนต้องรู้จักควบคุมตนเอง ลำดับชั้นที่สองคือการปกครองในระดับครัวเรือน หรือครอบครัว มนุษย์ทุกคนย่อมมีหัวหน้าครอบครัว สำหรับลำดับชั้นที่สามมีความซับซ้อนขึ้น โดยเป็นเรื่องการปกครองในระดับชุมชนเมือง และลำดับชั้นสุดท้ายเป็นชุมชนขนาดใหญ่หรือการปกครองบ้านเมือง ไมโมนิเดสเห็นว่าการปกครองบ้านเมือง ผู้ปกครองต้องมีศิลปะและความรู้ซึ่งเป็นศาสตร์อย่างหนึ่งที่ทำให้ประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองมีความสุขที่แท้จริง รวมทั้งเข้าใจถึงวิธีการไปสู่ความสุขดังกล่าว และหนทางที่จะไปสู่ความทุกข์เพื่อให้ประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองหลีกเลี่ยงหนทางดังกล่าว การปกครองบ้านเมืองจึงจำเป็นต้องบัญญัติกฎหมายขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อใช้บังคับในบ้านเมืองและทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความยุติธรรม คำว่ากฎหมายที่ไมโมนิเดสกล่าวถึงในที่นี้หมายถึงกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ตามหลักคำสอนของศาสนายิว⁹⁸

7. บทส่งท้าย

บทความนี้ได้กล่าวถึงนิติปรัชญาในโลกมุสลิม ซึ่งพบว่านักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ในโลกอิสลาม ตั้งแต่ อัล-ฟาราบิ แอวิเซนนา และอาแวรรูอิส ให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องของปรัชญาการเมือง การจัดรูปแบบการปกครองที่ดี คุณธรรมของผู้ปกครองและกฎหมายอิสลาม โดยมีการประสานปรัชญาในโลกมุสลิมเข้ากับปรัชญาในโลกตะวันตก โดยเฉพาะแนวคิดของเพลโต และอริสโตเติล กล่าวได้ว่านักปรัชญาในโลกมุสลิมมีอิทธิพลต่อปรัชญาของโลกตะวันตก โดยเฉพาะอาแวรรูอิสซึ่งเป็นผู้เขียนอรรถาธิบายผลงานของอริสโตเติล เราอาจสรุปได้ว่า นักปรัชญามุสลิมคือผู้ที่ส่งผ่านปรัชญากรีกของอริสโตเติลสู่โลกตะวันตก นักปรัชญาในโลกตะวันตก อาทิ นักบุญโทมัส อควไนัส ได้ศึกษาอรรถาธิบายปรัชญาอริสโตเติลของอาแวรรูอิส และนำวิธีการเดียวกันกับอาแวรรูอิสมาทำให้ปรัชญาไม่เป็นปฏิกฤษต่อเรื่องของศรัทธาในศาสนา บทความนี้ยังได้ศึกษาปรัชญาของชาวยิวอย่างไมโมนิเดส ซึ่งมีชีวิตในช่วงยุคทองของอิสลามและเขียนซึ่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในโลกมุสลิมและตะวันตก ในระยะเวลาต่อมา

⁹⁶ เพิ่งอ้าง 79-80

⁹⁷ เพิ่งอ้าง 80.

⁹⁸ Maimonides, *Treatise on the Art of Logic* (เชิงอรรถ 90) XIV.